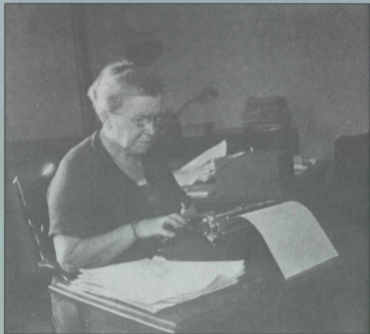

Η ΕΜΜΑ ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ο ράματα στη Φωτιά

Α. ΤΟ ΙΣΠΑΝΙΚΟ ΑΝΑΡΧΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ 'Αρδην

**Η ΕΜΜΑ ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ
ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ**

A. ΤΟ ΙΣΠΑΝΙΚΟ ΑΝΑΡΧΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

**ΕΜΜΑ ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ:
Α.ΤΟ ΙΣΠΑΝΙΚΟ ΑΝΑΡΧΙΚΟ
ΚΙΝΗΜΑ**

Μετάφραση

Βάσω Τζάνη
Νίκος Παπαδόπουλος

Εισαγωγικό Κείμενο και Επιμέλεια Μετάφρασης

Γιάννης Καρύτσας

• • • • •

Η παρούσα ελληνική έκδοση της αλληλο-γραφίας της Έμμας Γκόλντμαν σχετικά με το "Ισπανικό Αναρχικό Κίνημα" αποτελεί μετάφραση του Δευτέρου Κεφαλαίου της 1^{ης} Αμερικάνικης έκδοσης του 1983, που έγινε από τον David Porter (Ντέιβιντ Πόρτερ), του βιβλίου "Οράματα στη Φωτιά. Η Έμμα Γκόλντμαν για την Ισπανική Επανάσταση". (Νέα Υόρκη, εκδόσεις "Commonground Press").

**ΕΜΜΑ ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ:
Η ΠΙΟ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ
ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ'.**

Η Έμμα Γκόλντμαν, η πιο επικίνδυνη γυναίκα της εποχής της για το σύστημα και τις κατεστημένες νοοτροπίες, γεννήθηκε στις 27 Ιουνίου του 1869 σ' ένα Εβραϊκό γκέτο της Λιθουανίας, που τότε ήταν τμήμα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Σε ηλικία 13 χρονών, το 1882, η οικογένειά της εγκαταστάθηκε σε μια Εβραϊκή συνοικία της Πετρούπολης. Τα οικονομικά προβλήματα της οικογένειάς της την ανάγκασαν να εργασθεί από μικρή ηλικία σ' ένα εργοστάσιο. Το 1885, μετανάστευσε στην Αμερική, στο Ρότσεστερ της Νέας Υόρκης. Δεν πρόλαβαν να περάσουν δύο χρόνια και μέσω ενός Ρωσο-Εβραίου αναρχικού, του Χίλελ Σολοτάροφ, γνώρισε τον αναρχισμό και άρχισε να διαβάζει την εφημερίδα "Freiheit" ("Ελευθερία"), που εξέδιδε στη Νέα Υόρκη ο Γερμανός επαναστάτης Γιόχαν Μοστ.

Το 1892, σχεδίασε μαζί με τον Μπέρκμαν την εκτέλεση του μεγαλοβιομήχανου Χένρυ Κλέυ Φρικ ως υπεύθυνου για τη δολοφονία 9 εργατών, κατά τη διάρκεια μιας απεργίας στα καλυβουργεία του Χουουμστέντ, κοντά στο Πίτσμπουργκ. Η Γκόλντμαν για να αγοράσει το όπλο προσπάθησε να κάνει πεζοδρόμιο στην 14^η οδό της Νέας Υόρκης. Δεν τα κατάφερε και τελικά δανείστηκε τα χρήματα από την αδελφή της. Ο Μπέρκμαν πυροβόλησε τον Φρικ μέσα στο γραφείο του, αλλά κατάφερε μόνο να τον πληγώσει. Καταδικάστηκε σε φυλάκιση 22 χρόνων και βγήκε από τη φυλακή μετά από 14 ολόκληρα χρόνια, έχοντας μια εμπειρία που την περιγράφει στο έργο του "Prison Memoirs of an Anarchist" ("Αναμνήσεις ενός Αναρχικού από τη φυλακή", που εκδόθηκε το 1912). Η Γκόλντμαν, μετά την αποτυχημένη ενέργεια του Μπέρκμαν, σε δημόσιες ομιλίες της προσπαθούσε με θάρρος και χωρίς υπεκφυγές να εξηγήσει και να δικαιολογήσει την ενέργεια του Μπέρκμαν.

Το 1895 - 1896, επισκέφθηκε την Ευρώπη για ένα γύρο διαλέξεων. Οι διαλέξεις της στην Ευρώπη επαναλήφθηκαν το 1899 - 1900. Το 1906, άρχισε στην Αμερική την έκδοση του μηνιαίου περιοδικού "Mother Earth" ("Μητέρα Γη"), που συνέχισε να εκδίδεται μέχρι τον Αύγουστο του 1917. Στις γραμμές αυτού του περιοδικού,

εκτός από την παρουσίαση των αναρχικών ιδεών, αναπτύσσονταν οι ιδέες του Ίψεν, του Στρίνμπεργκ, του Όσκαρ Ουάιλντ και άλλων. Το 1907, συμμετείχε ως ένας από τους Αμερικάνους αντιπροσώπους στο Διεθνές Αναρχικό Συνέδριο του Άμστερνταμ (24 - 31 Αυγούστου του 1907). Το 1910, εκδόθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες (και το 1911 στη Μεγάλη Βρετανία) το θεωρητικό της έργο "Anarchism and other Essays" ("Αναρχισμός και άλλα Δοκίμια"). Το 1914, εκδόθηκε το έργο της "The Social Significance of the Modern Drama" ("Η Κοινωνική Σημασία του Συγχρόνου Δράματος"), όπου τονίζει και την αισθητική διάσταση του αγώνα για την ελευθερία.

Το 1919, μαζί με τον Μπέρκμαν και άλλους 247 Αμερικάνους ριζοσπάστες που κατάγονταν από τη Ρωσία, απελάθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες και έφυγε για τη Ρωσία με το στρατιωτικό σκάφος Μπάφορντ. Εκεί, συναντήθηκε με σημαντικές προσωπικότητες της εποχής, όπως τον Μαξίμ Γκόρκυ, την Αλεξάνδρα Κολλοντάι, τον Ανατόλι Λουνατσάρσκυ, την Αγγελίκα Μπαλαμπάνοφ και τον Λένιν. Εξ αιτίας της συνεχώς αυξανόμενης επίθεσης του λενινιστικού ολοκληρωτισμού κατά των επαναστατικών κατακτήσεων (σοβιέτ, εργοστασιακά συμβούλια) και κατά των αναρχικών και ιδιαίτερα εξ αιτίας της κτηνώ-

δους καταστολής της εξέγερσης της Κροστάνδης από τον Τρότσκι και τον Κόκκινο Στρατό, η Γκόλντμαν και ο Μπέρκμαν δεν ήταν δυνατό να μείνουν άλλο και εγκατέλειψαν τη Ρωσία στα τέλη του 1921. Το 1923, κυκλοφόρησε στη Νέα Υόρκη το βιβλίο της "My disillusionment in Russia" ("Η διάλυση των αυταπατών μου στη Ρωσία") και το 1924 το βιβλίο της "My further disillusionment in Russia" ("Η περαιτέρω διάλυση των αυταπατών μου στη Ρωσία"), που εκδόθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία σ' ένα τόμο, το 1925. Από το 1927, σε ηλικία πια 58 χρονών, άρχισε να γράφει τις αναμνήσεις της, που εκδόθηκαν τον Οκτώβριο του 1931 στις Ηνωμένες Πολιτείες (το 1932 εκδόθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία) με τον τίτλο "Living My life" ("Ζώντας τη ζωή μου").

Το 1936, αυτοκτόνησε ο Μπέρκμαν με μία σφαίρα στο στομάχι. Ο χαμός του Μπέρκμαν και η ολοκληρωτική κατάληξη της Ρωσικής επανάστασης ήταν γεγονότα οδυνηρά για την Έμμα Γκόλντμαν και ευτυχώς που ξέσπασε η Ισπανική επανάσταση για να αναπερωθούν οι ελπίδες της για το μετασχηματισμό της κοινωνίας. Το Δεκέμβριο του 1938, μετά και την τελευταία επίσκεψή της στην Ισπανία, πήγε στο Άμστερνταμ, όπου παρέδωσε το δικό της αρχείο και αυτό του Μπέρκμαν στο Διεθνές Ινστιτούτο

Κοινωνικής Ιστορίας. Το 1940, πέθανε από εγκεφαλικό στο Τορόντο, σε ηλικία 71 χρονών, και τάφηκε στο Σικάγο, κοντά στους μάρτυρες της εργατικής τάξης, που η θυσία τους το 1886 - 1887 στάθηκε ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που την παρακίνησαν να αφοσιωθεί στον επαναστατικό αγώνα.

Πριν ακόμη φύγει από τη Ρωσία για τις Ηνωμένες Πολιτείες, πριν τη θυσία των αναρχικών εργαζομένων του Σικάγου, τα πρώτα της ερεθίσματα για την ενασχόλησή της με το κοινωνικό ζήτημα υπήρξαν οι τότε συνθήκες της κοινωνικο-πολιτικής ζωής της Ρωσίας. Η εκτέλεση από μια ομάδα Σοσιαλεπαναστατών του Τσάρου Αλέξανδρου II (1882), η σκληρή οικογενειακή πατριαρχική καταπίεση, τα πογκρόμ εναντίον της εβραϊκής ρωσικής κοινότητας και η σοβαρή οικονομική κρίση ώθησαν την Γκόλντμαν να αποκτήσει επαφές με τους κύκλους των ριζοσπαστών φοιτητών της Πετρούπολης. Ιδιαίτερα επηρεάστηκε από το έργο του Τουργκένιεφ "Πατέρες και Γιοι" και από τη ζωή των επαναστατριών γυναικών της εποχής της.

Μέσα στα πλαίσια της γενικότερης ένταξης και δραστηριοποίησής της μέσα στο αναρχικό κίνημα, η συνεισφορά της Γκόλντμαν υπήρξε ιδιαίτερος σημαντική στα ζητήματα του милитарισμού και του φεμινισμού, που αποτέλεσαν και την αιτία για τις

δύο από τις τρεις συνολικά φυλακίσεις της. Φυλακίσθηκε για πρώτη φορά το 1893, για ένα χρόνο, επειδή παρακινούσε τους ανέργους να βρουν ψωμί με τη βία. Στη διάρκεια της δίκης υποστήριξε με σθένος τις επαναστατικές ιδέες. Χαρακτηριστικός είναι ο διάλογος που είχε με το Δικαστήριο: – Υπάρχει καμιά κυβέρνηση πάνω στη γη που εγκρίνετε τους νόμους της; Γκόλντμαν: Όχι, κύριε, διότι όλοι είναι εναντίον του λαού. – Και γιατί δε φεύγετε απ' αυτή τη χώρα, από τη στιγμή που δε σας αρέσουν οι νόμοι της; Γκόλντμαν: Και πού να πάω; Παντού πάνω στη γη οι νόμοι είναι εναντίον των φτωχών.

Το 1915 - 1916 έδωσε πολλές διαλέξεις για το ζήτημα του ελέγχου των γεννήσεων. Συνελήφθη, δικάσθηκε και, έχοντας να διαλέξει μεταξύ ενός προστίμου 100 δολλαρίων και μιας δεκαπενθήμερης φυλάκισης, προτίμησε τη δεύτερη και έτσι φυλακίσθηκε για δεύτερη φορά μεταξύ του Απριλίου και του Μαΐου του 1916. Την τρίτη φορά φυλακίσθηκε για δύο χρόνια, από το 1917 μέχρι το 1919, μαζί με τον Μπέρκμαν, με την κατηγορία της συνωμοσίας για παρεμπόδιση της στρατολογίας των Αμερικάνων, όταν το 1917 οι Ηνωμένες Πολιτείες εισήλθαν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η δεύτερη φυλάκιση της Γκόλντμαν δεν οφειλόταν απλώς στην προπαγάνδα της υπέρ του ελέγχου των γεννήσεων, που βέβαια και από

μόνη της ήταν πολύ προωθημένη για την εποχή της, όπου κυριαρχούσε, σχεδόν απόλυτα, η ανδροκρατική ιδεολογία. Οφειλόταν κυρίως στον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίον η Γκόλντμαν έθετε τα προβλήματα των γυναικών μέσα σε μια συνολικότερη επαναστατική αναρχοφεμινιστική οπτική. Μια οπτική που την έφερε σε σύγκρουση ακόμη και με τις μαχητικές σουφραζέτες, ακόμη και με την κατεστημένη ανδροκρατική νοοτροπία πολλών αναρχικών.

Καταγγέλλοντας, σε όλο της το εύρος, την “Υποκρισία του Πουριτανισμού”, που ουσιαστικά ήθελε τις “ανύπανδρες” γυναίκες ή παρθένες ή πόρνες, απομονώθηκε ακόμη και από τις φεμινίστριες της εποχής της, αλλά οι ιδέες της επανήλθαν στην επικαιρότητα, μετά από 50 περίπου χρόνια, με τις φεμινίστριες των δεκαετιών του 1960 και μετά. Η καταγγελία του γάμου από την Σιμόν ντε Μπобουάρ ως αστικού συμβολαίου είχε πρωτοδιατυπωθεί σαφώς από την Έμμα Γκόλντμαν, όταν αναφερόταν στο γάμο ως μία οικονομική συμφωνία (“economic arrangement”) που παρέχει στη γυναίκα ασφάλεια και στον άνδρα ένα ωραίο παιχνιδάκι.

Αλλά, γιατί ο αναρχοφεμινισμός της Γκόλντμαν βρισκόταν σε σύγκρουση με το γυναικείο κίνημα της εποχής, ακόμη και με το μαχητικό κίνημα των σουφραζέτων; Διότι αυτό το κίνημα έθετε

στο επίκεντρο του αγώνα για τη χειραφέτηση της γυναίκας την απόκτηση του δικαιώματος της ψήφου (“universal suffrage”: καθολικό δικαίωμα ψήφου· εξ ου και το όνομα σουφραζέτες). Μέσα στα πλαίσια της αναρχικής λογικής της άμεσης δράσης και της απόρριψης κάθε αντιπροσωπευτικής και κοινοβουλευτικής λογικής της αριστεράς (και της ακροαριστεράς, που είναι εξωκοινοβουλευτική – και όχι αντικοινοβουλευτική – , στο βαθμό που αποτυγχάνει να κατακτήσει κοινοβουλευτικές έδρες), η Γκόλντμαν επικέντρωνε το λόγο και τη δράση της στη χειραφέτηση απ’ αυτή τη “χειραφέτηση δια της ψήφου”, που είχε ήδη ληστέψει την αξιοπρέπεια του άνδρα και την εμπιστοσύνη στον εαυτό του, στην άμεση δημιουργική δράση του. Έτσι, θεωρούσε παράλογη την ιδέα ότι η γυναίκα θα πετύχαινε εκεί ακριβώς όπου απέτυχε ο άνδρας.

Το άλλο μεγάλο ζήτημα για το οποίο δραστηριοποιήθηκε έντονα και που της “στοίχισε” την τρίτη της, δίχρονη, φυλάκιση είναι αυτό του μιλιταρισμού. Εναντίον του ιδεολογήματος ότι “όλοι οι άνθρωποι θέλουν την ειρήνη”, η Γκόλντμαν σαφώς τονίζει, μιλώντας για την Αμερική του καιρού της, ότι οι μόνοι υπερασπιστές της ειρήνης, οι μόνοι που προσπαθούν να εμποδίσουν την αυξανόμενη τάση προς το μιλιταρισμό είναι οι αναρχικοί. Όσοι υιοθετούν τον κρατισμό, δια-

κατέχονται αναγκαστικά από τις λογικές της δύναμης και της βίας.

Εναντίον των κυρίαρχων, ακόμη και σήμερα, ιδεολογημάτων περί ενός καλού πατριωτισμού (π.χ. οι Έλληνες ήταν και είναι πατριώτες) και περί ενός κακού милитарισμού (π.χ. οι Τούρκοι ήταν και είναι милитарιστές), για την Γκόλντμαν ο πατριωτισμός αποτελεί μια απειλή για την ελευθερία, τροφοδοτεί το милитарισμό και πρέπει να αντικατασταθεί από την παγκόσμια αδελφότητα. Από το 1914, μαζί με τον Μπέρκμαν, αντιτάχθηκε σθεναρά στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν πήρε το μέρος της μιας εκ των δύο ληστρικών συμμαχιών και από το 1917, που η Αμερική εισήλθε στον Πόλεμο, συμμετείχε στην ίδρυση των Ενώσεων Εναντίον της Στρατολογίας ("No - Conscription Leagues").

Για την Γκόλντμαν, όπως και για τον Τολστόι, ο στρατιώτης δεν είναι παρά ένας "επαγγελματίας σφαγέας" ("professional man-killer"). Αν και τονίζει πως η οργανωμένη βία του Κράτους στην κορυφή είναι εκείνη που δημιουργεί την ατομική βία στη βάση της κοινωνίας, δε χάνει από το μυαλό της την ευρύτερη κοινωνική μετοχή σ' αυτό το φαντασιακό της δύναμης. Έτσι, στηλιτεύει την εκπαίδευση, την οικογένεια, τον ανδρισμό, την ίδια τη γυναίκα, που ενσταλάζει στα παιδιά της τον πόθο του δυνατού και του

κατακτητή, που τους ψιθυρίζει τις δόξες του πολέμου και τα νανουρίζει με ήχους τρομπέτας και κλαγγές όπλων. Ο μόνος δίκαιος πόλεμος για την Γκόλντμαν είναι ο ταξικός-κοινωνικός αγώνας εναντίον των εκμεταλλευτών και των καταπιεστών, ενώ η προετοιμασία για έναν πόλεμο μεταξύ Κρατών ανοίγει “το Δρόμο για την Παγκόσμια Σφαγή” (“The Road to Universal Slaughter”). Ήταν τυχερή που δεν πρόλαβε να δει σ’ όλο της το μεγαλείο την προθυμία με την οποία αλληλοσφάχθηκαν οι λαοί στο Παγκόσμιο Σφαγείο του Δευτέρου Πολέμου, που δεν πρόλαβε να δει τον καταποντισμό του σοσιαλιστικού ιδεώδους της παγκόσμιας αδελφοσύνης μέσα στους εθνικισμούς των “Εθνικών Αντιστάσεων”.

Με την αποφυλάκισή της, μετά τη δίχρονη φυλάκισή της λόγω της αντιπολεμικής δράσης της, πήρε το δρόμο για τη Ρωσσία, γεμάτη ελπίδες. Θα διαψευσθεί, όμως, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα και θα πάρει πάλι το δρόμο για την Ευρώπη. Πολύ πριν τη Ρωσσική επανάσταση, η Γκόλντμαν, συγκρουόμενη με τους σοσιαλιστές της εποχής της για το ρόλο του Κράτους, συνέλαβε “προφητικά” τις ρωσσικές εξελίξεις, γράφοντας πως αν κάποτε προστεθεί στην πολιτική δύναμη του Κράτους και η οικονομική του μονοκρατορία, τότε η εργατική τάξη θα υπο-

φέρει πιο πολύ και από τον σημερινό καπιταλισμό. Στη συζήτηση που είχε με τον Λένιν κατάλαβε αμέσως ότι, εν αντιθέσει με το ισχυρό ελευθεριακό πνεύμα των πρώτων ημερών της επανάστασης, για τον Λένιν το συγκεντρωτικό κράτος ήταν μια θεότητα στην οποία έπρεπε να θυσιάζονται τα πάντα. Κάνοντας μια σύγκριση μεταξύ του Ρωσικού μπολσεβικισμού και του Ισπανικού αναρχισμού, τονίζει την ύπαρξη μιας ξεκάθαρης διαφοράς: ενώ ο Λένιν και το κόμμα του φιλοδοξούσαν να εδραιώσουν τη δικτατορία τους, οι αναρχικοί της Ισπανίας ευθύς εξ αρχής αποκήρυξαν τη δικτατορία, αν και μπορούσαν να την ασκήσουν οι ίδιοι, αμέσως μετά την 19^η Ιουλίου στη Βαρκελώνη.

Εγκαταλείποντας τη Ρωσσία, στο τέλος του 1921, έθεσε ως κύριο στόχο της να γνωστοποιήσει τη Ρωσική πραγματικότητα. “Η καρδιά μου - έγραψε - ήταν βαρειά από την τραγωδία της Ρωσσίας. Μια σκέψη ξεπηδούσε τολμηρά και με ανακούφιζε. Πρέπει να σηκώσω τη φωνή μου ενάντια στα εγκλήματα που γίνανε στο όνομα της Επανάστασης”. Γι’ αυτό εξέδωσε και το βιβλίο της για τη “Διάψευση των Αυταπατών μου στη Ρωσσία”, που αντιμετώπισθηκε με σιωπή, ακόμη και με ύβρεις, από τους περισσότερους σοσιαλιστές και κομμουνιστές σχολιαστές. Αντίθετα, το περιοδικό Times Literary Supplem-

ent έγραψε, στις 5 Μαρτίου του 1925, ότι “Δεν έχει γραφεί καμμιά καυστικότερη κριτική εναντίον της σοβιετικής τυραννίας και των ηγετών της απ’ αυτή τη σοβαρή και έγκυρη μελέτη της Γκόλντμαν”.

Η επικράτηση του ολοκληρωτισμού στη Ρωσία έκανε την Γκόλντμαν να ξανασκεφθεί το ζήτημα της βίας και να προβεί στη σαφή διάκριση ανάμεσα στην επαναστατική βία ως μέσου άμυνας και στη βία (τρομοκρατία) των μπολσεβίκων. Θέλοντας να δώσει τον τόνο στη δημιουργική πλευρά της επανάστασης, έγραψε προς τον Μπέρκμαν, στις 3 Ιουλίου του 1928, ότι πρέπει να απορρίψουμε την ιδέα της επανάστασης ως μιας “βίαιης έκρηξης που καταστρέφει τα πάντα”. Δεν εγκατέλειψε, βέβαια, ποτέ τον επαναστατικό αγώνα και αυτό το έδειξε κυρίως με το ξέσπασμα της Ισπανικής επανάστασης του 1936.

Με την έναρξη της Ισπανικής επανάστασης, πέρα από την δραστηριοποίησή της για τη διάδοση των ιδεών της CNT-FAI στο Λονδίνο, ταξίδεψε τρεις φορές στην Ισπανία για να βοηθήσει την επανάσταση και για να τη γνωρίσει από κοντά. Η πρώτη της επίσκεψη έγινε από τον Αύγουστο μέχρι το Δεκέμβριο του 1936, η δεύτερη από το Σεπτέμβριο μέχρι το Νοέμβριο του 1937 και η τρίτη από το Σεπτέμβριο μέχρι το Νοέμβριο του 1938. Καρπός αυτών των επισκέψεων υπήρξε η αλληλογρα-

φία της με γνωστούς, με συντρόφους και με άλλες σημαντικές προσωπικότητες της εποχής, μέσα από την οποία αναπτύσσονται και διασαφηνίζονται οι θέσεις της για τα όσα συνέβησαν στην Ισπανική επανάσταση.

Με βάση αυτή την αλληλογραφία ο Ντέιβιντ Πόρτερ έκανε μια σημαντική δουλειά, κατατάσσοντας την σε θεματικές ενότητες, που αποτέλεσαν ένα βιβλίο που εκδόθηκε στην Αμερική το 1983, με τίτλο “Οράματα στη Φωτιά. Η Έμμα Γκόλντμαν για την Ισπανική Επανάσταση”, εκδόσεις “Compositionground Press”. Εκτός από την αλληλογραφία, ο Ντέιβιντ Πόρτερ συνόδευσε την έκδοση του βιβλίου και με πάρα πολλές και σημαντικές σημειώσεις, από τις οποίες στην παρούσα ελληνική έκδοση δημοσιεύουμε επιλεκτικά ένα μέρος τους.

Το πρώτο βιβλίο (Α) αυτής της σειράς των εκδόσεων Άρδην αναφέρεται στο Ισπανικό Αναρχικό Κίνημα. Θα ακολουθήσουν οι εξής θεματικές ενότητες της αλληλογραφίας της Γκόλντμαν: Β: Η Νέα Κοινωνία. Γ: Η Συνεργασία με τις Κρατιστικές Δυνάμεις. Δ: Η Κομμουνιστική Υπονόμευση της Ισπανικής Επανάστασης. Ε: Το Διεθνές Πλαίσιο. ΣΤ: Αναρχικοί, Βία και Πόλεμος και ο Ρόλος των Γυναικών στην Ισπανική Επανάσταση.

*****

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Για τη συγγραφή αυτού του εισαγωγικού σημειώματος γύρω από τη ζωή, τη δράση και τις ιδέες της Έμμας Γκόλντμαν στηρίχθηκα στα εξής έργα και κείμενα:

- Έμμα Γκόλντμαν: **“Vivendo la mia Vita”** (“Ζώντας τη Ζωή μου”), εκδόσεις “Zero in condotta”.

- **“Emma Goldman: un modo diverso di essere donna”** (“Έμμα Γκόλντμαν: ένας διαφορετικός τρόπος του να είσαι γυναίκα”), κείμενο δημοσιευμένο στο ιταλικό αναρχικό περιοδικό “Rivista Anarchica”, το Μάρτιο του 1979.

- Το 24^ο Κεφάλαιο με τίτλο **“Emma Goldman: The Most Dangerous Woman”** (“Έμμα Γκόλντμαν: Η πιο επικίνδυνη Γυναίκα”) από τη μεγάλη ιστορία του αναρχισμού του Πίτερ Μάρσαλ: **“Demanding the Impossible. A history of Anarchism”** (“Η Απαίτηση του αδύνατου. Μία Ιστορία του Αναρχισμού”).

- Το κείμενο του Nicolas Walter **“Emma Goldman’s Dissilusionment in Russia”** (“Η Διάψευση των Αυταπατών της Έμμας Γκόλντμαν στη Ρωσία”, δημοσιευμένο στο 7^ο τεύχος του αγγλικού αναρχικού περιοδικού **“The Raven”** (Ιούλιος του 1989).

- Το κείμενο του David Goodway **“Emma Goldman in Exile: English Conservatism and the Spanish Revolution”** (“Η Έμμα Γκόλντμαν στην Εξορία: Αγγλικός Συντηρητισμός και Ισπανική Επανάσταση”), δημοσιευμένο στο 23^ο τεύχος του περιοδικού **“The Raven”** (Ιούλιος-Σεπτέμβριος του 1993).

- Στο ίδιο τεύχος του περιοδικού **“The Raven”**, το κείμενο της Donna Farmer **“Emma Goldman: a voice for women”** (“Έμμα Γκόλντμαν: μια φωνή για τη γυναίκα”).

Επίσης, έλαβα υπ’ όψιν και την ελληνική έκδοση του βιβλίου της Γκόλντμαν **“Η Κόκκινη Έμμα Μιλάει”** (1^η έκδοση “Πόλη Γυναικών”, 2^η έκδοση “Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη”), που αποτελείται από 98 σελίδες επιλεγμένων κειμένων της Γκόλντμαν. Η Αμερικάνικη έκδοση αποτελείται από 398 σελίδες και είναι μια ανθολογία γραπτών κειμένων και ομιλιών της Γκόλντμαν (**“Red Emma Speaks, by Alix Kates Shulman, εκδόσεις Vintage Books, Νέα Υόρκη 1972**).

Γιάννης Καρύτσας

ΤΟ ΙΣΠΑΝΙΚΟ ΑΝΑΡΧΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

I

Το οργανωμένο αναρχικό κίνημα στην Ισπανία, κατά τη δεκαετία του 1930, υπήρξε το μεγαλύτερο και το ισχυρότερο απ' οποιαδήποτε άλλη εποχή και απ' οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου. Η μοναδικότητα αυτής της δύναμης προκάλεσε δέος στους εξωτερικούς παρατηρητές, όπως η Έμμα Γκόλντμαν, και, συγχρόνως, έθεσε σοβαρά ερωτήματα. Ποιά ήταν η φύση και το βάθος που είχαν οι ρίζες αυτού του κινήματος στην Ισπανία; Τι έδειξε, γενικότερα, η Ισπανική εμπειρία σχετικά με τις δυνατότητες των μαζικών αναρχικών κινήματων; Και κυρίως, πώς θα μπορούσαν οργανώσεις όπως η Ισπανική CNT και FAI να μεγιστοποιήσουν την προσωπική ελευθερία και να αξιοποιήσουν πλήρως το δυναμικό του κάθε ατόμου, εξασφαλίζοντας, ταυτόχρονα, την αποτελεσματική συνεργασία και αλληλεγγύη; Οι αναρχικοί εμμένουν στη δημιουργία της ποθούμενης νέας κοινωνίας μέσα ακριβώς από μία διαδικασία αντιπαράθεσης με την παλιά κοι-

ωνία. Τα μέσα πρέπει να προσιδιάζουν στους σκοπούς. Γι' αυτό το λόγο, εκτιμήσεις, όπως αυτές της Γκόλντμαν, σχετικά με τη φύση και την οργάνωση του κινήματος αποτελούν στην ουσία και εκτιμήσεις για την πιθανή νέα κοινωνία. Προφανώς, τέτοια θέματα είναι και σήμερα τόσο σημαντικά όσο ήταν και πριν από σαρανταπέντε χρόνια. Σήμερα, συζητούνται μέσα στα πλαίσια των προσπαθειών για αποκέντρωση που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα, από τα εναλλακτικά σχολεία, τους συνεταιρισμούς και τις κοινότητες μέχρι τα αντιαυταρχικά πολιτικά κινήματα, είτε αυτά ορίζονται ρητά ως αναρχικά είτε όχι.

Το ίδιο το Ισπανικό αναρχικό κίνημα ποτέ δεν πέθανε, παρά τη στρατιωτική του ήττα το 1939 και την επακολουθήσασα αιματηρή καταστολή του από τον Φράνκο¹. Ο ανταρτοπόλεμος και η παράνομη συγκρότηση τοπικών οργανώσεων συνεχίσθηκαν, αναγκαστικά σ' ένα μικρότερο βαθμό, στο εσωτερικό της Ισπανίας όλα αυτά τα ατελείωτα χρόνια της Φρανκικής δικτατορίας. Στο μεταξύ, χιλιάδες αναρχικοί εξόριστοι διατήρησαν την αναρχική τους ταυτότητα στη Γαλλία, στο Μεξικό και σ' άλλα μέρη σ' ολόκληρο τον κόσμο. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας πριν το θάνατο του Φράνκο στα 1975, ο Ισπανικός αναρχισμός πέτυχε να δημιουργήσει μία σημαντική βάση ανάμεσα στην καινούργια γενιά των φοι-

τητών και των νέων εργαζομένων. Στο μετα-Φρανκικό καθεστώς, η CNT, η FAI, η Ελευθεριακή Νεολαία, οι οργανώσεις των γυναικών καθώς και διάφορες αυτόνομες αναρχικές ομάδες και άτομα επανεμφανίσθηκαν δημόσια και μαζικά². Μέσα σ' αυτό το νέο πλαίσιο, οι παρατηρήσεις και τα ερωτήματα, που διατυπώθηκαν, σαρανταπέντε χρόνια πριν, από την Έμμα Γκόλντμαν και άλλους είναι για μια ακόμη φορά πάρα πολύ σημαντικά για το μέλλον της Ισπανίας. Τόσο η πηγή της λαϊκής δύναμης του κινήματος όσο και τα απαραίτητα οργανωτικά μέσα για τη διαφύλαξη και την επέκτασή του συζητούνται με πάθος στην Ισπανία, όπως και σ' άλλα μέρη του κόσμου. Ο σημερινός διάλογος συχνά απηχεί εκείνον της Έμμας Γκόλντμαν και των άλλων αναρχικών της δεκαετίας του 1930 και θα είναι εκ νέου σημαντικός για την εξέλιξη της ελευθεριακής πολιτικής σ' όλο τον κόσμο.

II

Η οπτική της Γκόλντμαν πάνω σ' αυτά τα ζητήματα, κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1930, απέρρευσε ξεκάθαρα και λογικά από τις εμπειρίες και τις αναλύσεις της πριν από αυτή την περίοδο. Γι' αυτήν, η μέγιστη δύναμη ενός αναρχικού κινήματος προερχόταν από το βάθος και τη διαύγεια της συνείδησης των μελών του³, σε

αντίθεση με άλλους που βάσιζαν αυτή τη δύναμη, πρωτίστως ή και αποκλειστικά, στην αποκεντρωτική του διάρθρωση. Κατά την άποψή της, η διατήρηση της προσωπικής ακεραιότητας στον τρόπο ζωής και στην πολιτική πρακτική ήταν άκρως σημαντικότερη από το να επιδοκιμάζεται κάποιος από τους συντρόφους του μέσα στο κίνημα. Η ίδια διατηρούσε ανεξάρτητες ερωτικές σχέσεις και απέφευγε τη βαθύτερη ανάμειξή της σε οργανώσεις του αναρχικού κινήματος, παρά το ότι πολλοί αναρχικοί, με τους οποίους ένοιωθε κατά τα άλλα κοντά, έδειξαν ξεκάθαρα προσβεβλημένοι από τη στάση της αυτή⁴.

Από την άλλη πλευρά, κατά κανένα τρόπο δεν επέμενε σε μια καθαρή αυτονομία σε ζητήματα του κινήματος. Γιά παράδειγμα, ήταν πρόθυμη και ικανή να δικαιώσει τον προσωπικό “ηγετικό”⁵ ρόλο, τόσο το δικό της όσο και των άλλων, στην οργανωτική και προπαγανδιστική δραστηριότητα. (Πράγματι, εκείνη την εποχή, μερικοί αναρχικοί της άσκησαν κριτική, κατηγορώντας την ότι ήταν ιδιαίτερα δογματική και ότι διαιώνιζε, μ’ αυτό τον τρόπο, την ιεραρχία). Δραστηριοποιήθηκε, επίσης, αρκετά μέσα στα πλαίσια μικρών αυτοπειθαρχημένων “ομάδων συγγένειας”, όπως στις περιπτώσεις της προετοιμασίας της απόπειρας δολοφονίας του Henry Clay Frick στα 1892, της τακτικής έκδοσης της “Μο-

ther Earth” (“Μπτέρα Γη”: 1906 - 1917) και της δημιουργίας της Ένωσης εναντίον της Επιστράτευσης, πριν από την είσοδο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Όσον αφορά λοιπόν στην οργάνωση του κινήματος η Γκόλντμαν αντιμετώπισε με δυσπιστία και τους δύο πόλους του αναρχικού φάσματος. Διαφώνησε ξεκάθαρα μ' εκείνους τους απομονωμένους αναρχικούς που υπεραμύνονταν της αναρχικής καθαρότητας, απορρίπτοντας οποιαδήποτε μορφή ηγετικών ρόλων ή οργανωτικής αλληλεγγύης. Άσκησε, επίσης, κριτική σ' εκείνους που επεδίωκαν να δομήσουν το αναρχικό κίνημα δια μέσου μιας φόρμουλας που προσέγγιζε το “δημοκρατικό συγκεντρωτισμό”⁶. Έκρινε ότι μία τέτοια διάρθρωση του αναρχικού κινήματος θα ευνοούσε, σύντομα και αναπόφευκτα, το συγκεντρωτισμό σε βάρος της ελευθερίας. Η Γκόλντμαν, λοιπόν, συμμαρτίζεται τις απόψεις μιας κοινής μέσης βάσης, στην οποία ανήκει η μεγάλη πλειοψηφία του ιστορικού αναρχικού κινήματος. Μέσα σ' αυτή την πλειοψηφία των αναρχικών, η ιδιαίτερη θέση της Γκόλντμαν για την προσωπική αποφυγή της οποιασ οργανωτικής δέσμευσης, πέρα από το επίπεδο της συμμετοχής σε “ομάδες συγγένειας”, ήταν γενικά αποδεκτή. Είναι προφανές ότι η Γκόλντμαν, όπως

και πολλοί άλλοι αναρχικοί, έφθασε σ' αυτή τη θέση και εξ αιτίας της περιφρόνησης που ένοιωθε για τους μικροπρεπείς διαπληκτισμούς ανάμεσα στους ανταγωνιζόμενους ιδεολόγους και λόγω της υποψίας της ότι η οποιαδήποτε πολιτική ομαδοποίηση – ακόμη και η αναρχική – τείνει να ενθαρρύνει μία μισαλλόδοξη καταναγκαστική νοοτροπία.

III

Και οι δύο βασικές ιδέες της άποψής της για την οργάνωση εμφανίζονται στις περιγραφές της για τους Ισπανούς αναρχικούς, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Από την άλλη πλευρά, η Γκόλντμαν θαύμαζε απεριόριστα το δίχως προηγούμενο μέγεθος του κινήματος, τη γεμάτη πάθος συνείδηση και την εποικοδομητική αυτοπειθαρχία των μελών του. Εν τούτοις, όσο ισχυρά και αν ήταν αυτά τα χαρακτηριστικά, αναγνώριζε ξεκάθαρα ότι οι σημαντικές προσωπικότητες του κινήματος μπορούσαν να διαφθαρούν, όπως όλοι οι ηγέτες.

Μέσα σ' αυτό το συγκεκριμένο πλαίσιο, “διαφθορά” σήμαινε, τουλάχιστον, μία πρακτική αντίθετη προς τα παραδοσιακά αναρχικά ιδεώδη. Για να αντιδράσει στον “πολιτικό ρεαλισμό”, που με οδύνη παρατηρούσε ανάμεσα σε κάποιους “σημαντικούς” συντρόφους της CNT- FAI, η

Γκόλντμαν έστρεψε εναγωνίως το βλέμμα της στα εκατομμύρια των μελών της βάσης. Παρ' όλα όσα έκαναν οι ηγέτες υπό την "επίσημη" ιδιότητά τους, ήλπιζε ότι η βαθειά ριζωμένη αναρχική συνείδηση των μελών της βάσης θα έδινε συνέχεια στην ιδεώδη και δημιουργική πορεία του κινήματος. Ταυτόχρονα, όμως, η Γκόλντμαν αναγνώριζε, απρόθυμα αλλά έντιμα, και μία άλλη ανακολουθία: οι ίδιες πολιτισμικές βάσεις πάνω στις οποίες εδράζονταν το μεγάλο θάρρος και ο ιδεαλισμός των Ισπανών αναρχικών εξέθρεψαν, κατά τραγικό τρόπο, την αφέλειά τους στη σχέση τους με τις χειραγωγικές αντιφασιστικές πολιτικές "συμμαχίες" καθώς και την ανικανότητά τους, σε ορισμένες περιπτώσεις, να φέρουν σε πέρας το απαραίτητο συστηματικό οργανωτικό έργο. Τελικά, η Γκόλντμαν οδηγήθηκε να αμφισβητήσει ακόμη και την ύπαρξη μιας βαθειάς αναρχικής συνείδησης ανάμεσα στα εκατομμύρια μέλη του κινήματος. Η Γκόλντμαν επέμενε, όπως πάντα, να κοιτάζει κατάματα ό,τι της φαινόταν αληθινό, όσο οδυνηρά και αν πληγωνόταν το λατρευτό αναρχικό της όνειρο.

Ντένβιντ Πόρτερ

• (*) Κατά τις έξι εβδομάδες της πρώτης της παραμονής στην επαναστατική Ισπανία (28 - 10 - 1936), η Γκόλντμαν, γράφοντας στην ανεψιά της Στέλλα Μπαλαντίν, εκφράζει σε γενικές γραμμές τόσο την ανησυχία της για την ηγεσία όσο και τον τεράστιο θαυμασμό της για το βάθος, τον ενθουσιασμό και τη δημιουργικότητα του Ισπανικού αναρχικού κινήματος.

Ένα πράγμα είναι σίγουρο: η Επανάσταση είναι ασφαλής μόνο με το λαό και τους αγρότες· όχι στη Βαρκελώνη. Είναι αυτό που λέγαμε πάντα ο Σάσα (Μπέρκμαν) κι εγώ: και οι καλύτεροι χάνουν την κρίση τους και το θάρρος τους, όταν βρεθούν στην εξουσία⁷..... Οι σύντροφοί μας είναι άνθρωποι, όπως όλοι οι άλλοι άνθρωποι, και συνεπώς υποπίπτουν σε σφάλματα, από τη στιγμή που ανέρχονται στην εξουσία. Δε θα την ασκήσουν, όμως, για πολύ, επειδή ο στόχος τους δεν είναι το κράτος, αλλά η ανεξαρτησία και το δίκιο του ίδιου του λαού. Οι Ισπανοί είναι μία φυλή ξεχωριστή και ο αναρχισμός τους δεν είναι αποτέλεσμα των βιβλίων.

(*) Όπου υπάρχει ο συμβολισμός (·) και γενικά όπου υπάρχουν πλάγια γράμματα πρόκειται για αναφορές του Αμερικάνου εκδότη Ντέιβιντ Πόρτερ.

Έχουν γαλουχηθεί μ' αυτόν και κυλάει τώρα βαθειά μέσα στις φλέβες τους. Τέτοιοι άνθρωποι δεν ασκούν εξουσία για πολύ καιρό. Αλλά είναι θλιβερό το γεγονός ότι πρέπει, ορισμένες φορές, να γίνονται μέρος της εξουσίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αναγκάστηκαν από την προδοσία της Μαδρίτης⁸. Αλλά, δεν έχουν κερδίσει τίποτε απ' αυτή τους τη συμμετοχή. Οι περισσότεροι από τους συντρόφους μας, ιδιαίτερα στις επαρχίες, είναι εντελώς αντίθετοι απέναντι στην Επιτροπή της Βαρκελώνης⁹. Λοιπόν, αγαπητή μου, συνεχίζω ακόμη σταθερά να πιστεύω στο υπέροχο πνεύμα των συντρόφων μας και στο λαμπρό δημιουργικό τους έργο. Αλλά, οι λίγες τελευταίες εβδομάδες μου έχουν δημιουργήσει μεγάλη αγωνία και ανησυχία για την Επανάσταση και για τη ζωντάνια της καθώς και για το θαυμάσιο ξεκίνημα που έλαβε χώρα σ' όλη την Ισπανία από τις 19 Ιουλίου.

* * * * *

· Δύο εβδομάδες αργότερα (14 - 11 - 1936), η Γκόλντμαν αναπτύσσει λεπτομερώς στην ανευψιά της τη μοναδικότητα και τον αυτάρκη χαρακτήρα του κινήματος στην Ισπανία.

Οι Ισπανοί, αν και μέρος της Ευρώπης, είναι οι λιγότερο Ευρωπαίοι από κάθε άλλο λαό που έχω ποτέ συναντήσει. Δε γνωρίζουν τίποτε για τον έξω κόσμο, δεν έχουν την παραμικρή ιδέα για τη σημασία της προπαγάνδας στο εξωτερικό και, το σημαντικότερο, αγανακτούν με κάθε πρόταση ή παρέμβαση των συντρόφων του εξωτερικού. Ίσως, αυτή τους η αυτάρκεια εξηγεί την επιδειξιότητα τους να οργανώνουν τις δικές τους δυνάμεις, όπως έχουν κάνει όλα αυτά τα χρόνια. Η CNT-FAI αποτελεί μοντέλο εσωτερικής πειθαρχίας. Ούτε ένα μέλος δε θα διανοούνταν ποτέ να αρνηθεί την εκτέλεση μιας απόφασης αυτών των οργανώσεων. Ένα παράδειγμα, που ταιριάζει σ' αυτή την περίπτωση, αποτελεί ο Ντουρρούτι, η πιο ηρωϊκή μορφή του αγώνα. Είχε αποφασισθεί να πάει με την Ταξιαρχία του στη Μαδρίτη. Μισούσε κάθε ιδέα υποχώρησης από τη Σαραγόσσα, που ήθελε με την καρδιά του να την καταλάβει. Αλλά, πήγε στη Μαδρίτη, κατανοώντας ότι εκεί βρίσκεται, αυτή τη στιγμή, το πιο σημαντικό μέτωπο του αγώνα. Εάν ο Ισπανικός μας λαός δε στηριζόταν τόσο πολύ στις δικές του δυνάμεις, ίσως ο Αναρχισμός να μην είχε τόσο βαθιές ρίζες στην Ισπανία. Χρειάζεται να υπάρχει μια πολύ αξιοσημείωτη ειλικρίνεια των στόχων για να υιοθετηθούν με τόση θέρμη οι ιδέες μας από έναν ολόκληρο λαό, ώστε

και ο πιο απλός αγρότης να τις έχει βαθειά μέσα στο αίμα του.

* * * * *

· Γράφοντας πάλι προς την ανεψιά της (8 - 12 - 1936), η Γκόλντμαν αναγνωρίζει κάποιο τραγικά ελαττώματα του κινήματος, που δημιουργήθηκαν από τα ίδια ακριβώς χαρακτηριστικά που συνέβαλαν στο μεγαλείο του.

Οι Ισπανοί σύντροφοί μας διακρίνονται από μια μεγάλη προθυμία και πίστη ώστε κάποιος μπορεί μαζί τους να κάνει θαύματα. Η αθωότητά τους είναι η πιο όμορφη πλευρά των Ισπανών Αναρχικών και συγχρόνως η βασική τους αδυναμία. Δεν μπορούν να καταλάβουν ότι θα ήταν δυνατόν κάποιος να θέλει να υπονομεύσει το έργο τους, παρά το γεγονός ότι αυτοί είναι τόσο πρόθυμοι να δώσουν στους άλλους την πιο πλήρη ελευθερία. Αλλοίμονο, πληρώνουν κιόλας σκληρά για την παιδική τους πίστη. Και μόνον ένας θεός ξέρει πόσο ακόμη θα πρέπει να πληρώσουν. ....

Λυπάμαι πολύ που είμαι αναγκασμένη να σου πω ότι δεν έγινε τίποτε με την έκθεση τέχνης¹⁰. Η ιστορία είναι περίπλοκη και δεν μπορώ να

σου γράψω, αυτή τη στιγμή, γι' αυτό το ζήτημα. Οφείλεται, εν μέρει, στην παντελή έλλειψη αποφασιστικότητας που διακρίνει την Καταλανική ψυχοσύνθεση, παρά το γεγονός ότι οι Καταλανοί σύντροφοί μας, και όχι κάποιοι άλλοι, έσωσαν τη Βαρκελώνη από το Φασισμό. Ομολογουμένως, είναι υπέροχοι μέσα στην επαναστατική δράση. Αλλά, σε οποιαδήποτε προσπάθεια που απαιτεί σύστημα, ετοιμότητα ή ταχύτητα είναι αδιόρθωτοι.

* * * * *

· Επεκτεινόμενη στο ίδιο θέμα, σ' ένα γράμμα πάλι προς την ανεψιά της, αμέσως μετά την αναχώρησή της από την Ισπανία (16 - 12 - 1936), η Γκόλντμαν αποδίδει τόσο τη δύναμη όσο και την αδυναμία του κινήματος στην έλλειψη σταθερών ηγετών.

Παρά τις πολλές απογοητεύσεις που είχα και παρά τις διαφωνίες μου με μερικές από τις αποφάσεις της CNT-FAI, είμαι απερίγραπτα στενοχωρημένη που έπρεπε ν' αφήσω την Ισπανία. Η καρδιά μου και όλα μου τα ενδιαφέροντα βρίσκονται εκεί, μαζί με τους απλούς εργάτες και αγρότες, τους πιο αγνούς ιδεαλιστές που έχω

γνωρίσει από την εποχή των αγωνιστών της προεπαναστατικής Ρωσίας. Είναι η αγνότητα και ο ιδεαλισμός τους που ευθύνονται για κάποια από τα λάθη τους. Μία εξήγηση, που μπορεί να δοθεί σ' αυτή την ανακολουθία των Ισπανών, είναι το γεγονός ότι η Επανάσταση στην Ισπανία είναι, αναμφισβήτητα και καθ' ολοκληρίαν, μία προλεταριακή Επανάσταση, χωρίς κανενός είδους ηγεσία. Από εδώ προέρχεται η αγνότητά της. Από εδώ πηγάζουν, επίσης, και τα ελαττώματά της.

* * * * *

* Απευθυνόμενη προς το σύντροφό της, για μεγάλο χρονικό διάστημα, Χάρυ Κέλλυ, η Γκόλντμαν υποστηρίζει (29 - 6 - 1937) ότι η απέραντη δημιουργικότητα της Ισπανικής επανάστασης οφείλεται στη μακρόχρονη ανοδική πορεία της αναρχικής συνείδησης και οργάνωσης μέσα στους εργάτες και στους αγρότες.

Περισσότερο και από τη Ρωσική Επανάσταση, η Ισπανική είναι η δική μας Επανάσταση.... Οι σύντροφοί μας, και όχι κάποιοι άλλοι, είναι αυτοί που έχουν υποστεί και υφίστανται τις ωδίνες των διεργασιών της. Αυτοί, και κανένας άλλος, έχουν επιχειρήσει να επιτύχουν κάτι

που ποτέ πριν δεν έχει ξανασυμβεί· ένα θαυμάσιο δημιουργικό έργο. Οι Ρώσσοι Αναρχικοί τι άλλο ήταν παρά μια χούφτα πρόσφυγες και εξόριστοι που απέδρασαν από τις φυλακές, ανοργάνωτοι και ενοχλητικοί ο ένας για τον άλλον, στον έναν ή στον άλλο βαθμό; Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι έπαιξαν έναν πολύ μικρό ρόλο και ότι επέτρεψαν στον Λένιν και την ομάδα του να κλέψουν τον άνεμο από τα πανιά της επανάστασης¹¹. Οι Ισπανοί Αναρχικοί δεν έκαναν τα ίδια. Ολοκλήρωσαν τη δημιουργία μιας αξιοσημείωτης οργάνωσης. Παρά τις διώξεις, τις φυλακές και τα βασανιστήρια καταπίαστηκαν με ζήλο, για 25 ολόκληρα χρόνια, με την προώθηση των ιδεών του αναρχοσυνδικαλισμού και του Ελευθεριακού Κομμουνισμού, μέχρις ότου αυτές οι ιδέες έφθασαν να γίνουν, και συνεχίζουν να είναι, σάρκα εκ της σαρκός και αίμα από το αίμα των αγωνιστών Ισπανών εργατών, παρά τα σοβαρά λάθη και τους συμβιβασμούς των ηγετών της CNT-FAI.

* * * * *

* Απαντώντας σε διάφορες αναρχικές κριτικές στη Γαλλία και σε άλλες χώρες, η Γκόλντμαν υποστηρίζει, σ' ένα της άρθρο δημοσιευμένο στην

εφημερίδα "Ισπανία και Κόσμος" (2 - 7 - 1937), ότι οι Ισπανοί αναρχικοί ηγέτες δεν επιζητούσαν την εξουσία για τους εαυτούς τους και, συνεπώς, δεν πρέπει να θεωρούνται διεφθαρμένοι ή προδότες του κινήματος. Παρ' όλα αυτά, βλέπει ότι προβαίνουν, πράγματι, σε μία λαθεμένη επιλογή και ότι, κατά συνέπεια, τους αξίζει η κριτική.

Μπορώ να κατανοήσω πλήρως την αγανάκτηση τόσο των Γάλλων συντρόφων μας όσο και εκείνων στις άλλες χώρες κατά των ηγετών της CNT-FAI. Οι ίδιοι δεν έχουν να επιδείξουν παρά μόνο καθαρότητα και σωστή κρίση σχετικά με τις δικές τους συμμαχίες στο εσωτερικό των χωρών τους. Η μόνη μου ένσταση για το μανιφέστο που εκδόθηκε από τη Γαλλική Αναρχική Ομοσπονδία (F.A.F.)¹² αναφέρεται στην κατηγορία τους περί προδοσίας και πολιτικής διαφθοράς εναντίον των συντρόφων μας ηγετών της CNT-FAI. Οι αναρχικοί δεν είναι παρά άνθρωποι, όλοι τους μάλιστα "πολύ άνθρωποι", και, συνεπώς, είναι πιθανό να προδώσουν τους σκοπούς τους, όπως όλοι οι άλλοι άνθρωποι. Κι ούτε νομίζω ότι το επαναστατικό παρελθόν τους θα μπορούσε να διασώσει πάντα τους Αναρχικούς από την ασυνέπεια, όπως δεν κατάφερε να διασώσει τους πάλαι ποτέ Μπολσεβίκους επανα-

στάτες. Βέβαια, δεν μπορούμε να ταυτίσουμε την περίπτωση των Ισπανών Αναρχικών μ' εκείνη των Μπολσεβίκων, διότι υπάρχει μία ξεκάθαρη διαφορά. Ο Λένιν και το κόμμα του φιλοδοξούσαν να εδραιώσουν μια δικτατορία, ενώ η CNT-FAI έχει εξ αρχής αποκηρύξει τη δικτατορία και έχει κρατήσει ψηλά τη σημαία του Ελευθεριακού Κομμουνισμού.

Οποιοσδήποτε συμβιβασμούς κι αν έχουν κάνει και συνεχίζουν να κάνουν οι ηγέτες της CNT-FAI, κανείς – ούτε ακόμη και οι χειρότεροι εχθροί τους – δεν μπορούν να ισχυρισθούν ότι ενήργησαν μ' αυτό τον τρόπο για προσωπικά οφέλη ή γιατί ποθούσαν την εξουσία.

Μου είναι αδύνατο να πιστέψω ότι ο οποιοσδήποτε απ' αυτούς έχει μετατραπεί σε προδότη ή σε διεφθαρμένο πολιτικό μέσα στο περιορισμένο χρονικό διάστημα των έξι μηνών. Επαναλαμβάνω ότι η ανθρώπινη φύση είναι τρωτή, αλλά μέχρι στιγμής δεν μπορώ να διανοηθώ ότι σπουδαίοι επαναστάτες, με τέτοιο θάρρος και ηρωισμό και με τέτοια αποκλειστική αφιέρωση στο μακροχρόνιο Ισπανικό Αναρχικό αγώνα, μπόρεσαν τόσο εύκολα να δελεασθούν από τις κυβερνητικές θέσεις.

Δεν υποστηρίζω τη γελοία άποψη για το ότι οι αναρχικοί, με την είσοδό τους στα υπουργεία, θα μπορούσαν να επηρεάσουν την πορεία της

Ισπανικής επανάστασης. Ούτε υπερασπίζομαι την άποψη ότι οι σύντροφοί μας, με το να αποδεχθούν τους επαίσχυντους όρους του Στάλιν, θα επιτάχυναν το θρίαμβο του αντιφασιστικού αγώνα. Ακόμη λιγότερο υποστηρίζω την άτολμη στάση των ηγετών της CNT-FAI, κατά τις τραγικές μάχες της 3^{ης}, 4^{ης}, 5^{ης} και 6^{ης} Μαΐου¹³. Χωρίς αμφιβολία, θεωρώ ότι ήταν μια ασυνήθιστη αντιστροφή της περήφανης επαναστατικής στάσης, που πάντα υποστήριζε η CNT-FAI, το να γυρίσει και το άλλο μάγουλο στα χτυπήματα, να καλέσει σε υποχώρηση και να περιορίσει σε μια παθητική αντίσταση το ενθουσιώδες πάθος του λαού. Όλα αυτά δε σημαίνουν ότι πρέπει να παραμένουμε στωικοί ή να μην ασκούμε κριτική. Αντιθέτως, πρέπει να δηλώσουμε ξεκάθαρα τη διαφωνία μας και πρέπει με ευθύτητα και εντιμότητα να καλέσουμε αυτούς τους συντρόφους να λογοδοτήσουν. Ωστόσο, θεωρώ ότι οι αναρχικοί πρέπει να είναι περισσότερο προσεκτικοί από οποιαδήποτε άλλη κοινωνική ομάδα στο να αφορίζουν εκείνους που έχουν υπηρετήσει τους στόχους τους σ' όλη τους τη ζωή και στο να τους σταυρώνουν με την πρώτη τους εκδήλωση ασυνέπειας.

Υπάρχει κανείς από εμάς που να μπορεί να πει με ειλικρίνεια ότι έχει παραμείνει πάντα πιστός στις ιδέες του; Για παράδειγμα, ο αγαπημέ-

νος μας σύντροφος Πέτρος Κροπότκιν. Με τη στάση του στον Πόλεμο¹⁴ υπήρξε ένοχος για παράβαση αρχών. Η υπεράσπιση των Συμμάχων και η δήλωσή του πως εάν ήταν νεώτερος θα κατατασσόταν κι αυτός στο στρατό για να πολεμήσει ήταν διαμετρικά αντίθετες με τον Αναρχισμό και μ' όλα όσα ο ίδιος ο μεγάλος δάσκαλος μας είχε διδάξει για τον Πόλεμο ως καπιταλιστική κατάκτηση και πλιάτσικο. Εμείς που είμασταν αντίθετοι στην παγκόσμια σφαγή, ασκήσαμε κριτική στο σύντροφό μας και καταδικάσαμε την στάση του, αλλά ποτέ δε διανοήθηκε κανείς από εμάς να κατηγορήσει τον Κροπότκιν για προδοσία και διαφθορά. Και ποιά ήταν η δική μας στάση κατά την περίοδο του Πολέμου; Εναντιωθήκαμε στον Παγκόσμιο Πόλεμο και κάποιοι από εμάς φυλακίσθηκαν λόγω της αντίθεσής τους σ' αυτόν. Επί πλέον, συσπειρωθήκαμε αμέσως για να υποστηρίξουμε τον αντιφασιστικό αγώνα, επειδή θεωρούσαμε το Φασισμό ως τη μεγαλύτερη απειλή στον κόσμο, ως τη δηλητηριώδη μεταδοτική νόσο που θρυμματίζει όλη την πολιτική και κοινωνική ζωή. Οι Φασιστικές χώρες καθώς και η Ρωσική δικτατορία αποδεικνύουν αναμφισβήτητα αυτές μας τις απόψεις. Κάποιος, στις δημοκρατικές χώρες, μπορεί ακόμη να αναπνεύσει, όσο και αν είναι ελάχιστη η δημοκρατία που έχει απομείνει. Κάποιος

μπορεί ακόμη να υψώσει τη φωνή του εναντίον κάθε πολιτικής κατάχρησης και κοινωνικής αδικίας. Υπάρχει ακόμη μια κάποια ασφάλεια της ζωής και της αριμείας των ανθρώπων. Όλα αυτά ο φασισμός τα εξαφανίζει. Όλοι ευχόμεστε να μη συμβεί κάτι τέτοιο. Αλλά, δεν είναι ακριβώς για την πραγμάτωση αυτής της ευχής που οι Ισπανοί σύντροφοί μας, δεχόμενοι την περιφρόνηση και κάθε είδους σκληρή κατηγορία, έπραξαν ό,τι έπραξαν; Και συγκεκριμένα, μήπως ενήργησαν έτσι επειδή ένοιωθαν και νοιώθουν ότι τα πάντα πρέπει να επικεντρωθούν στη νικηφόρα πορεία του αντιφασιστικού αγώνα; Γι' αυτό, πρέπει να γίνει φανερό σ' όλους τους σκεπτόμενους ανθρώπους ότι η επανάσταση και όλα τ' άλλα θα χάνονταν αν νικούσε ο Φασισμός. Εμείς που ζούμε έξω από την Ισπανία, εμείς που δεν αντιμετωπίζουμε την πείνα και τον κίνδυνο, θα έπρεπε τουλάχιστον να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε, αν όχι να συγχωρήσουμε, τα κίνητρα των παραχωρήσεων και των συμβιβασμών που έγιναν από τους ηγέτες της CNT-FAI.

Θέλω να τονίσω με έμφαση ότι παραμένω αμετακίνητη στις θέσεις που κράτησα σ' ολόκληρη τη ζωή μου μέσα στο αναρχικό κίνημα. Πιστεύω το ίδιο φλογερά, όπως πίστευα πάντα, ότι οι σχέσεις με τις κυβερνήσεις και τα πολιτικά κόμματα είναι εχθρικές προς τον αναρχισμό και

επιβλαβείς γι' αυτόν. Ωστόσο, δεν μπορώ να παραμείνω τυφλή μπροστά στο γεγονός ότι η ζωή υπερβαίνει τις θεωρίες και ότι μπορεί να υπάρξουν κάποιες στιγμές στον επαναστατικό αγώνα κατά τις οποίες απαιτείται υπεράνθρωπη θέληση και συνετότατη κρίση για να επιλεγεί η σωστή πορεία. Και καθώς εγώ η ίδια δεν είμαι πάνσοφη κι ούτε μπορώ να καυχηθώ για την υπεράνθρωπη θέλησή μου, δεν μπορώ με ειλικρίνεια να πω τι θα έκανα αν ήμουν στη θέση των Ισπανών συντρόφων μας που είναι επικεφαλής της CNT-FAI. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, δεν μπορώ να αποδεχθώ τις εναντίον τους κατηγορίες περί προδοσίας ή περί πολιτικής διαφθοράς, όσο και αν διαφωνώ με τις μεθόδους τους.

* * * * *

· Σ' αυτό της το γράμμα (24 - 10 - 1937), που στάλθηκε προς τον Αμερικάνο αναρχικό Σάμουελ Φρύντμαν κατά τη διάρκεια της δεύτερης επίσκεψής της στην επαναστατική Ισπανία, η Γκόλντμαν υπογραμμίζει πάλι το απέραντο βάθος της αναρχικής συνείδησης των απλών μελών της βάσης και το αντιπαραθέτει με τους αναρχικούς που αποχαυνώνονται στα γραφεία και στις κυβερνητικές υπηρεσίες.

Δεν εκπλήσσομαι τόσο μ' αυτά που έχασε ο λαός μας από πολιτική άποψη, αλλά με το τεράστιο έργο που θα μπορούσε ακόμη να επιτελέσει, στηριζόμενος στην πίστη του. Φυσικά, δεν εννοώ τους συντρόφους μας που δραστηριοποιούνται στα γραφεία και στις κυβερνητικές υπηρεσίες, όπου πάντα υπάρχει μια τάση για αδρανοποίηση των ανθρώπων. Έχω στο μυαλό μου τους εργάτες των βιομηχανιών και της γης. Το πνεύμα τους και η σκυλίσια επιμονή τους να συνεχίσουν να οικοδομούν και να τελειοποιούν τις κολληκτίβες είναι κάτι πρωτόγνωρο στην ιστορία των επαναστάσεων. Γνωρίζω πολύ καλά τις εξελίξεις, αφού έχω καλύψει μια σημαντική απόσταση ανάμεσα στη Βαρκελώνη και στη Μαδρίτη - χωριά και πόλεις - και μπορώ να σε διαβεβαιώσω ότι τα επιτεύγματα είναι στ' αλήθεια εκπληκτικά, ειδικά αν κάποιος σκεφθεί τα εμπόδια που συναντά στο δρόμο του ο λαός μας, τον κίνδυνο που παραμονεύει σε κάθε του βήμα και τις κακουχίες. Μέχρι τη στιγμή που οι σύντροφοί μας σ' άλλες χώρες θα καταφέρουν να επιδείξουν και αυτοί οτιδήποτε παρόμοια μεγαλειώδες, δε θα συμπράξω μ' εκείνους που λιθοβολούν την CNT και τη FAI. Ούτε για μια στιγμή, βέβαια, δεν έχω αλλάξει τη στάση μου σχετικά με την οποιαδήποτε μορφή συμβιβασμού. Αλλά, η επίσκεψή μου με δίδαξε ότι, παρά τις

όποιες αρνητικές πλευρές, η CNT-FAI συνεχίζει να είναι η μόνη οργανωμένη ηθική δύναμη σ' ολόκληρο τον κόσμο που εκφράζει τα όνειρα και τις ελπίδες μας έμπρακτα και όχι μόνο θεωρητικά. Πραγματικά, είναι η μόνη ηθική δύναμη στον κόσμο που έχει βαθιές ρίζες στους εργάτες και στους αγρότες, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό που να υπερβαίνει κατά πολύ οποιαδήποτε κατάσταση γνωρίζουμε μέχρι τώρα μέσα στην ιστορία του κινήματός μας, ίσως και μέσα στην ιστορία **ΟΛΩΝ** των κοινωνικών κινημάτων. Το γεγονός ότι βλέπεις το λαό να εμμένει, με ακαταπόνητη θέληση, με σχεδόν γυμνά χέρια και με πάμπολλα εμπόδια στο δρόμο του, στο έργο της οικοδόμησης του Ελευθεριακού Κομμουνισμού αποτελεί μία πηγή έμπνευσης που κανείς δεν μπορεί να ξεχάσει εύκολα.

* * * * *

• Τρεις μήνες αργότερα (25 - 1 - 1938), η Γκόλντμαν γράφει προς τον Άμπι Μπλουεστάιν, ένα νεαρό Αμερικάνο αναρχικό, που βοηθούσε από τη Βαρκελώνη την CNT-FAI στην προπαγάνδα της στο εξωτερικό, κατά τη διάρκεια του μεγαλύτερου μέρους του 1937, και ο οποίος έγινε όλο και πιο κριτικός απέναντι στην CNT-FAI προς το τέλος της διαμονής του στη Βαρκελώ-

νη¹⁵. Εδώ, η Γκόλντμαν εκφράζει, χωρίς περιστροφές, την αντίθεσή της προς τους Ισπανούς αναρχικούς που διαφωνούσαν με την CNT-FAI.

Μη νομίζεις ούτε για μια στιγμή ότι, επειδή αντιτίθεμαι σε κάθε δημόσια επίθεση ή κριτική εναντίον των συντρόφων μας, είμαι και κατά των υπόγειων δραστηριοτήτων των διαφωνούντων¹⁶. Πιστεύω, μάλιστα, ότι η ύπαρξή τους αποτελεί σημάδι υγείας. Ταυτοχρόνως, υποστηρίζω πως θα μπορούσαν να περιμένουν μέχρι να λυθούν τα χέρια του λαού μας· μέχρι να έλθει η στιγμή που η Ισπανία δε θα παρενοχλείται πλέον από ολόκληρο τον κόσμο. Τότε, η δραστηριότητά τους θα είναι αποτελεσματική και θα έβλαπταν λιγότερο τον αγώνα της CNT-FAI.

Έχοντας παραμείνει μια αναρχική παλαιών αρχών, εξακολουθώ να πιστεύω στο δικαίωμα των συντρόφων να εναντιώνονται σε ό,τι αυτοί θεωρούν λάθος, ακόμη και αν πρέπει να λειτουργούν μυστικά. Τολμώ να πω ότι αν ήμουν στη θέση των Ισπανών συντρόφων που βρίσκονται στις πρώτες θέσεις της CNT-FAI, αντιμετώπιζοντας όλους τους κινδύνους και όλες τις ταλαιπωρίες, δε θα ήμουν τόσο μεγαλόψυχη με τη μυστική αντιπολίτευση. Δε θέλω να πω μ' αυτό πως θα ευχόμουν να συλληφθούν - πραγματικά όχι· αλλά, θα χρησιμοποιούσα όλη τη δύναμη

της πειθούς μου και όλη τη λογική μου για να τους αποτρέψω από την υπονόμηση των προσηθειών της CNT-FAI.

Δε συμφωνώ μαζί σου όταν λες ότι “το να συνεχίσεις με την επίσημη CNT-FAI σημαίνει να εγκαταλείψεις την Ισπανική Επανάσταση, να εγκαταλείψεις τα θύματα των μπολσεβίκων, τους επαναστάτες στη Ρωσία και στην Ισπανία, και να εγκαταλείψεις όλες εκείνες τις αρχές για τις οποίες έχεις παλέψει σ’ όλη σου τη ζωή και οι οποίες πρέπει να εξακολουθήσουν να παίζουν το ρόλο τους στην κοινωνική επανάσταση απ’ άκρη σ’ άκρη στον κόσμο”.

Νομίζω ότι ήσουν εσύ ο ίδιος που εξηγούσες στο γράμμα σου του Ιουνίου του 1937 και στο φυλλάδιο που εξέδωσες ότι είναι ανοησία να μιλάμε για μια “επίσημη CNT-FAI”. Αν και παραδέχομαι ότι η Εθνική Επιτροπή και η Περιφερειακή Επιτροπή στην Καταλωνία έχουν ενεργήσει αυθαίρετα, είναι σίγουρο ότι τώρα οι 800 αντιπρόσωποι απ’ όλα τα μέρη της Ισπανίας είναι σε θέση να ρυθμίσουν το ζήτημα με την Εθνική Επιτροπή¹⁷, να θέσουν ένα τέρμα στις αυθαιρεσίες της και να την περιορίσουν στις αρμοδιότητές της. Ή θέλεις να πεις ότι η Εθνική Επιτροπή αποτελείται από τους 800 αντιπροσώπους. Αυτό θα ήταν, φυσικά, μία ακόμη ανοησία. Προφανώς, η Εθνική Επιτροπή πρέπει να

λογοδοτεί σε κάποιον* αλλά, σε κάθε περίπτωση, δεν τίθεται θέμα συμπόρευσης με την Εθνική Επιτροπή. Αν επρόκειτο μόνο γι' αυτό δε θα δίσταζα ούτε για μια στιγμή να παρατήσω τη δουλειά που κάνω τώρα. Για μένα, πρόκειται, στην πραγματικότητα, για το θέμα της συμπόρευσης με τα εκατομμύρια των μελών της CNT-FAI και με τους επαναστάτες Ισπανούς εργάτες και αγρότες. Αυτό είναι ένα γεγονός που εσύ και ο Σάνια (Αλεξάντερ Σαπίρο) φαίνεται να ξεχνάτε.

* * * * *

· Ότι η Γκόλντμαν συνέχιζε να θεωρεί τους αναρχικούς ηγέτες ως δυνάμει διεφθαρμένους μέσα από την άσκηση της εξουσίας φαίνεται σ' αυτό της το γράμμα (16 - 8 - 1938) προς τον Ουαλό συγγραφέα Τζον Κάουπερ Πάουις.

Έχεις απόλυτο δίκαιο, όταν λες ότι η Ισπανία είναι το πλέον γόνιμο έδαφος για το πείραμα της ελευθεριακής κοινωνίας, όπως αυτό οργανώθηκε από τους Ισπανούς Αναρχικούς. Αυτό ερμηνεύεται με βάση το ότι η Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας και η Αναρχική Ομοσπονδία της Ιβηρικής έχουν αποδείξει με πράξεις και με

παραδείγματα τις πρακτικές δυνατότητες του Αναρχικού Κομμουνισμού. Θα σε ενδιέφερε να μάθεις ότι βρήκα σε μερικά χωριά τέσσερες γενιές διαποτισμένες με τις ιδέες του Ελευθεριακού Κομμουνισμού. Γι' αυτούς η ιδέα του Ελευθεριακού Κομμουνισμού δεν υπήρχε απλώς στα χαρτιά ή στα βιβλία, αλλά αποτελούσε μια ζωντανή δύναμη. Είμαι σίγουρη ότι αυτό είναι που διαφοροποιεί τον Ισπανικό λαό από άλλους λαούς. Είχαν την καλή τύχη να γλυτώσουν από τη διαφθορά του κοινοβουλευτισμού και των πολιτικών μηχανορραφιών. Βασίσθηκαν στην άμεση δράση και όχι σε "προσωπικότητες υψηλού κύρους". Πέρα και πάνω απ' όλα ήταν οι βαθειά ριζωμένες μέσα στους εργάτες και στους αγρότες ελευθεριακές αρχές που τους έκαναν να μην έχουν κανένα στοιχείο δικτατορικής νοοτροπίας. Γνώριζαν με απόλυτη βεβαιότητα ότι αν έκαναν έστω και ένα πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση θα ήταν σα να έπεφταν σε βάραθρο και δε θα μπορούσαν με τίποτε να σταματήσουν αυτή τους την κατακρήμνιση.

Το γεγονός ότι οι Ισπανοί σύντροφοί μου "έχουν υποφέρει οι ίδιοι, πάρα πολύ και για μεγάλο χρονικό διάστημα, ώστε πιθανώς θα βρουν έναν τρόπο να διαφυλάξουν την ελευθερία τους και τις νέες τους επαναστατικές κατακτήσεις κα-

θώς και να επιδείξουν όλου του κόσμου την ανοχή απέναντι στην κριτική της ιντελιγκέντσιας” ίσως να μην είναι ολότελα αληθινό, διότι ισχύει η παλιά, όσο και τα βουνά, αλήθεια, ότι οι σκλάβοι του χθές εύκολα μετατρέπονται αύριο σε τυράννους. Όχι, δεν είναι τα όσα έχουν υποφέρει που θα προφυλάξουν τους συντρόφους μου από το να συρρικνώσουν την πνευματική ελευθερία, όταν θα έχουν οι ίδιοι το πηδάλιο της νέας κοινωνικής τάξης. Πολύ περισσότερο είναι η σταθερή τους πεποίθηση ότι η δημιουργική δραστηριότητα οποιασδήποτε μορφής είναι η μόνη εγγύηση για μια πλούσια κοινωνική κουλτούρα. (Για απόδειξη σου στέλνω το τελευταίο τεύχος της εφημερίδας “Ισπανία και Κόσμος”¹⁸, που περιέχει ένα ρεπορτάζ για την Ημέρα του Βιβλίου, που γιορτάσθηκε στη Βαρκελώνη στις 14 του Ιούνη). Πιστεύω με θέρμη ότι ο αναρχισμός είναι η ασφαλέστερη εγγύηση για την πνευματική ελευθερία και για “όλου του κόσμου την ανοχή απέναντι στην κριτική”. Ωστόσο, δε διεκδικώ το αλάθητο για τους Ισπανούς συντρόφους μου. Κι αυτοί, επίσης, μπορεί να μετατραπούν σε τυράννους. Η μόνη μου ελπίδα είναι ότι οι απελευθερωμένες μάζες ίσως καλέσουν σύντομα τους ηγέτες τους να λογοδοτήσουν. Μπορώ να σε διαβεβαιώσω για ένα πράγμα: όταν η νέα κοινωνική τάξη γίνει ζωντανή πραγματικότητα και

επιχειρήσει τη συρρίκνωση της πνευματικής ελευθερίας, θα σταματήσω να υποστηρίζω αυτό το πείραμα.

* * * * *

• Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού της στην Ισπανία το 1937, η Γκόλντμαν είχε ελάχιστες πληροφορίες ή επαφές με τους αναρχικούς που διαφωνούσαν με τη στάση της CNT-FAI. Το τρίτο της ταξίδι στην Ισπανία της φανέρωσε μια σημαντική αλλαγή, όπως γράφει η ίδια προς τον Ρούντολφ Ρόκερ στις 11 - 11 - 1938.

Κατά τις πρώτες μέρες της άφιξής της έμεινε έκπληκτη από το γεγονός ότι βρήκε τόσο σπουδαιούς συντρόφους, όπως ο Χερρέρα, ο Σαντιγιάν, η Μοντσένυ και ο Εσγκλέας, να είναι τώρα εντελώς αντίθετοι με τις ατέλειωτες παραχωρήσεις της Εθνικής Επιτροπής της CNT. Την προηγούμενη χρονιά όλοι αυτοί υποστήριζαν πλήρως την Εθνική Επιτροπή.¹⁹ Αυτή τη φορά υπέβαλαν στην Γκόλντμαν μια επεξεργασμένη κριτική των λαθών της Επιτροπής καθώς επίσης και ένα σύνολο σημαντικών κατηγοριών κατά της κυβέρνησης του Νεγκρίν²⁰ και των Κομμουνιστών, που ανακοινώθηκαν και προς τους αναρχικούς αντιπροσώπους της Ολομέλειας της Βαρκελώνης²¹, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων εβδομά-

δων της παραμονής της στην Ισπανία.

Αν και βρήκε πολύ βαθιά τη διαίρεση του κινήματος, αναφέρει, επίσης, ότι και οι δύο πλευρές ενώνονται σ' ένα συμπαγές όλο μπροστά στην ενδεχόμενη ανάμειξη τρίτων. Αυτό το θεωρεί καλό σημάδι, επειδή μια ανοικτή διάσπαση θα κατέστρεφε την CNT και την FAI και θα ωφελούσε τους εχθρούς τους. Ταυτοχρόνως, είναι πεπεισμένη ότι, τελικά, η αντίθεση της FAI θα πείσει ηθικά την CNT να υιοθετήσει μια δυναμικότερη και αποτελεσματικότερη στάση κατά του καθεστώτος του Νεγκρίν και των Κομμουνιστών.

Παρά την ύπαρξη αυτών των συγκρούσεων, η Γκόλντμαν παραμένει εντυπωσιασμένη από το απaráμιλλο θάρρος και την επαναστατική δέσμευση στον αγώνα που επιδείχθηκαν γενικά στην Ολομέλεια, σε μια στιγμή που η ίδια η Βαρκελώνη και η έδρα της CNT βομβαρδίζονταν. Αναφέρει ότι μόνο μερικοί από τους πολυάριθμους αντιπροσώπους έφυγαν από το χώρο της συνάντησης για λόγους ασφαλείας. Οι υπόλοιποι συνέχισαν τη συζήτησή τους με την ίδια, όπως πάντα, ένταση, και τήρησαν μια στάση που κατά την Γκόλντμαν δεν μπορεί να συγκριθεί με οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου.²²

* * * * *

· Με τη γρήγορη πτώση της δημοκρατικής Ισπανίας στις αρχές του 1939,²³ η διαίρεση και η πικρία ανάμεσα στους Ισπανούς αναρχικούς έγιναν όλο και περισσότερο φανερές, ιδιαίτερα μέσα στις άκρως δύσκολες συνθήκες της εξορίας τους στη Γαλλία. Εξ αιτίας της αγωνίας της γι' αυτή την κατάσταση, η ίδια η Γκόλντμαν βρέθηκε εκτεθειμένη σ' αυτές τις αντεγκλήσεις, κατά την επίσκεψή της εκεί, στα τέλη του Μάρτι,²⁴ όπως αναφέρει σ' ένα της γράμμα (31 - 3 - 1939) προς την Μίλλυ και τον Ρούντολφ Ρόκερ.

Αγαπητοί μου, αγαπητοί μου, βρίσκω ότι η τρομερή κατάρρευση μιας μεγαλειώδους προσπάθειας στην Ισπανία δεν είναι τίποτε μπροστά στην απδιαστική διαίρεση των συντρόφων μας. Όχι μόνον ό καθένας είναι εναντίον των άλλων σε βαθμό που ν' απειλούνται οι ζωές τους, αλλά το μίσος, οι αντιζηλίες και η ανεξέλεγκτη επιθετικότητα μεταξύ των προσφύγων ζέχνουν μέχρι τα ουράνια. Το ερώτημα που κυριαρχεί είναι: "πώς και ζει αυτός";

Οι κατηγορίες κατά του εθνικού γραμματέα της CNT Μαριάνο Βάσκεθ²⁵ και άλλων μελών της Εθνικής Επιτροπής ήταν ιδιαίτερα σκληρές, αλλά ανταποδόθηκαν με την ίδια σκληρότητα. Έτσι, ενώ το μίσος κατά των γραφειοκρατικών και ρεφορμιστικών τάσεων του Βάσκεθ είναι πολύ

πιο σημαντικό από τις διαφορές στην πολιτική τακτική, ο Βάσκεθ σε ανταπόδοση κατασκευάζει οδυνηρές κατηγορίες, όπως όταν υποστηρίζει ότι ο Σαντιγιάν είναι ανισόρροπος και ότι έχει ένα ιστορικό ψυχολογικών προβλημάτων.

Ωστόσο, η Γκόλντμαν σοκαρίστηκε ιδιαίτερα με την ιδέα μιας πιθανής αντεκδίκησης. Αποτελεί ειρωνεία το γεγονός πως ήταν ο ίδιος ο Σαντιγιάν που είχε ζητήσει από την Γκόλντμαν να προειδοποιήσει τον Βάσκεθ και τον στενό του συνεργάτη Ρόκα²⁶ για τον κίνδυνο δολοφονικής απόπειρας εναντίον τους. Επίσης, ανακάλυψε ότι υπήρχε η ίδια απειλή και κατά του Γκαρθία Ολιβέρ.²⁷

* * * * *

* Η τελική τραγωδία των Ισπανών αναρχικών και η αξιοκαταφρόνητη κατάστασή τους ως προσφύγων στην Ισπανία συνοψίζεται από την Γκόλντμαν σε λίγες φράσεις σ' ένα της γράμμα προς τον Χέλμουτ Ρούντιγκερ (4 - 8 - 1939). Κατά την άποψή της, οι παρούσες ταλαιπωρίες τους ίσως επισκιάσουν και αυτήν ακόμη την πτώση της Ισπανίας. Εάν η ίδια είχε να αντιμετωπίσει έναν τέτοιο διαρκή εξευτελισμό, θα προτιμούσε να είχε τουφεκισθεί από ένα εκτελεστικό απόσπασμα.

* Κατά τους τελευταίους μήνες της παραμονής της στην Ισπανία, η Γκόλντμαν συνεχίζει να εκφράζει τον απέραντο θαυμασμό της για την ασύγκριτη ποιότητα των συντρόφων της από την Ισπανία. (γράμμα της Γκόλντμαν προς το Μαξιμιλιανό Ολέι, έναν Ισπανό αναρχικό στη Νέα Υόρκη, στις 18 - 11 - 1939).

Ναι, πιστεύω ότι οι Ισπανοί σύντροφοί μας είναι θαυμάσιοι. Σε ολόκληρη τη διάρκεια της πενήντάχρονης δραστηριοποίησής μου, δε βρήκα στις γραμμές μας καμιά άλλη ομάδα ανθρώπων τόσο υπέροχα γενναιόδωρη, τόσο πρόθυμη να προσφέρει και να βοηθήσει. Οι άνθρωποι γελούν μαζί μου, όταν τους λέω πως, όταν ζητάς από έναν Ισπανό ένα τσιγάρο, αυτός σου δίνει ολόκληρο το πακέτο και μάλιστα προσβάλλεται αν δεν το πάρεις. Σ' όλη μου τη ζωή δεν έχω συναντήσει τέτοια ζεστή φιλοξενία, συντροφικότητα και αλληλεγγύη. Δε γνωρίζω άλλο λαό που να ξεπερνά τους Ισπανούς.

* * * * *

* Οι εκτιμήσεις της Γκόλντμαν για συγκεκριμένους Ισπανούς αναρχικούς ηγέτες διαφωτίζουν περαιτέρω και τη φύση του ίδιου του κινήματος

και την ιδιαίτερη δυναμική της πολιτικής τους τακτικής, κατά τη διάρκεια της επανάστασης και του εμφυλίου πολέμου. Απ' όλους εκείνους που συνάντησε στις ηγετικές θέσεις κανέναν δε θαύμαζε περισσότερο από τον για πολλά χρόνια μαχητή Μπουεναβεντούρα Ντουρρούτι, όπως αναφέρει η ίδια στο γράμμα της προς την ανεψιά της (17 - 10 - 1936), κατά τη διάρκεια της πρώτης επίσκεψής της στην εμπόλεμη Ισπανία.

..... Η CNT-FAI αποτελείται από ανθρώπους, που όποια λάθη και αν διαπράττουν κάτω από το φοβερό κίνδυνο που αντιμετωπίζουν, ποτέ δε θα υποταχθούν σε μια αυστηρή εξουσία. Το ένοιωσα αυτό πάρα πολύ έντονα, για άλλη μια φορά, στο μέτωπο της Αραγωνίας, όπου πέρασα δύο μέρες με τον Ντουρρούτι, έναν από τους πιο αγαπητούς συντρόφους μας ακόμη και κάτω από το παλιό καθεστώς και που τώρα ενσαρκώνει το πνεύμα του αγώνα στη Σαραγόσσα. Πρόκειται για την πιο εντυπωσιακή προσωπικότητα που συνάντησα εδώ και για το φλογερότερο Αναρχικό. Οι άνδρες του τον λατρεύουν και επί πλέον δε χρειάζεται να χρησιμοποιήσει βία ή στρατιωτική πειθαρχία για να τους πείσει να κάνουν σχεδόν τα πάντα, ακόμη και να περάσουν μέσα από τη φωτιά κατά παράκλησή του. Μου είπε: "Θα είναι μια θλιβερή μέρα για μένα και τον Αναρχι-

σμό, αν θα χρειασθεί να ενεργήσω με την ιδιότητα του Στρατηγού και να κυβερνήσω την Ταξιαρχία μου με σιδερένια πυγμή. Δεν πιστεύω ότι θα έλθει ποτέ αυτή η στιγμή. Οι άνδρες στο μέτωπο είναι σύντροφοί μου. Ζω, τρώω, κοιμάμαι, δουλεύω μαζί τους και μοιραζόμαστε τους κινδύνους. Αυτό αποδίδει καλύτερα από τη στρατιωτική αυστηρότητα". Αυτά δεν ήταν απλώς λόγια, αγαππητή μου. Μίλησα με τους άνδρες του και επιβεβαίωσαν κάθε του λέξη.

* * * * *

· Ένα μήνα αργότερα ο Ντουρρούτι ήταν νεκρός. Η Γκόλντμαν παρουσιάζει αυτή την απώλεια ως πολύ σημαντική για το Ισπανικό κίνημα, την Επανάσταση και τον αντικασιστικό αγώνα σ' αυτό το εγκώμιο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα "Ισπανία και Κόσμος" (24 - 11 - 1937).

Το βρίσκω αδύνατο να αναφερθώ στο σύντροφό μας Μπουεναβεντούρα Ντουρρούτι με λίγες λέξεις ή ακόμη και μ' ένα μακροσκελές άρθρο. Η πληγή που ο οδυνηρός θάνατός του έχει ανοίξει στην Ισπανική Επανάσταση, στον αντικασιστικό αγώνα και σ' όλους όσους γνώριζαν και αγαπούσαν τον Ντουρρούτι είναι ακόμη πολύ νωπή ώστε να μην μπορεί κάποιος να

αποστασιοποιηθεί, προκειμένου να προβεί σε μιά αντικειμενική εκτίμηση του σπουδαίου του ρόλου στα μεγάλα γεγονότα της 19^{ης} Ιουλίου καθώς και του γιγαντιαίου έργου του μέχρι τον πρόωρο θάνατό του. Όχι ότι ο Ντουρρούτι ήταν η μόνη σημαντική προσωπικότητα στη γενναία μάχη που κατέπνιξε εν τη γενέσει του το Φασισμό στη Βαρκελώνη και σ' όλη την Καταλωνία. Οι μεγάλοι ήρωες της μάχης είναι οι Ισπανικές μάζες. Εδώ έγκειται το μεγαλείο της Ισπανικής Επανάστασης. Πρόβαλε μέσα από τα σπλάχνα της Ισπανικής γης. Ήταν ολοκληρωτικά εμποτισμένο από το συλλογικό πνεύμα των Ισπανικών μαζών. Είναι, συνεπώς, δύσκολο να πραγματοποιηθεί κανείς τη συμβολή των διαφόρων προσωπικοτήτων μεμονωμένα και διαχωρισμένα από τη δύναμη που σάρωσε την Ισπανία, την 19^η Ιουλίου.

Εάν, παρ' όλα αυτά, θεωρώ το σύντροφό μας Ντουρρούτι ως την ίδια τη ψυχή της Ισπανικής Επανάστασης, είναι επειδή ήταν Ισπανός. Αντιπροσώπευε τη δύναμη της Επανάστασης, την ευγένειά της καθώς επίσης και την έντονη τραχύτητά της, που τόσο λίγο κατανοήθηκε από ανθρώπους έξω από την Ισπανία. Αυτά ήταν που με εντυπωσίασαν τόσο πολύ στο χαρακτήρα του νεκρού συντρόφου μας, όταν τον συνάντησα στο Μέτωπο μαζί με τους γενναίους συντρό-

φους του, που αμύνονταν με γυμνά χέρια, αλλά με το πνεύμα τους φλεγόμενο από ένα πύρινο πάθος. Στο Μέτωπο συνάντησα τον Μπουεναβεντούρα Ντουρρούτι την παραμονή μιας επίθεσης, περιτριγυρισμένο από πολλούς ανθρώπους, που προσέτρεχαν σ' αυτόν για να εκθέσουν τα προβλήματα και τις ανάγκες τους. Κατανοούσε με συμπάθεια τον καθένα και του έδινε συντροφικές οδηγίες και συμβουλές. Ούτε μια φορά δεν ύψωσε τη φωνή του, ούτε μια φορά δεν έδειξε ανυπομονησία ή δυσαρέσκεια. Ο Μπουεναβεντούρα είχε την ικανότητα να τοποθετεί τον εαυτό του στη θέση του άλλου και να ανοίγεται στα προβλήματα και στα ενδιαφέροντά του, διατηρώντας συγχρόνως την προσωπικότητά του. Πιστεύω ότι αυτό ήταν που συνέβαλε στη δημιουργία της τόσο ασυνήθιστης εσωτερικής πειθαρχίας μεταξύ των γενναίων μαχητών, που ήταν οι πρωτοπόροι του αντιφασιστικού αγώνα. Και δεν ήταν μονόν η δημιουργία αυτής της πειθαρχίας, αλλά και η εμπιστοσύνη και η βαθειά αγάπη προς τον Ντουρρούτι.

Ο τελευταίος φόρος τιμής προς τον Ντουρρούτι, που αποδόθηκε από μισό εκατομμύριο λαού²⁸, ίσως να μην επαρκεί για να δείξει τη σημαντική θέση που κατέλαβε στα μυαλά και στις καρδιές των μαζών. Αυτό που μέτρησε περισσότερο για μένα ήταν το γεγονός πως συνά-

ντσα τον ίδιο θαυμασμό και την ίδια αγάπη για το σύντροφό μας ένα χρόνο μετά το θάνατό του. Δεν είχε κανείς παρά να αναφέρει το όνομά του για να δει τα πρόσωπα να μεταμορφώνονται και τους ανθρώπους να εκφράζουν τη σκέψη πως η ύπουλη σφαίρα που τρύπησε την καρδιά του Ντουρρούτι κατέφερε και στην Επανάσταση ένα τρομακτικό κτύπημα. Στο τέλος, σιγουρεύτηκε ότι, αν ο Ντουρρούτι ζούσε, οι αντεπαναστατικές δυνάμεις μέσα στην αντιφασιστική Ισπανία δε θα σήκωναν το απεχθές κεφάλι τους και ούτε θα είχαν τόσες πολλές επιτυχίες στην καταστροφή των επαναστατικών κατακτήσεων της CNT-FAI. Ο Ντουρρούτι θα είχε απαλλάξει οριστικά την αντιφασιστική Ισπανία απ' όλα τα αντιδραστικά και παρασιτικά στοιχεία, που προσπαθούν τώρα με σπασμωδικές κινήσεις να υπονομεύσουν την Επανάσταση.

Έχω ήδη δηλώσει ότι στη σφοδρότητα και στη θύελλα της Επανάστασης οι μάζες διαδραματίζουν τον κύριο ρόλο. Παρ' όλα αυτά, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι και το άτομο διαδραματίζει το δικό του ρόλο. Και τίποτε δεν είναι πιο καθοριστικό για τη σοβαρότητα και τη σημασία αυτού του ρόλου από το μεγαλείο της προσωπικότητας που ανοίγει και φωτίζει το δρόμο που παίρνουν οι μάζες. Μόνο με αυτή την έννοια μπορεί κάποιος να εκτιμήσει

σωστά τον Μπουεναβεντούρα Ντουρρούτι, την παθιασμένη του αγάπη για την ελευθερία, τον φλογερό επαναστάτη, τον ατρόμητο αγωνιστή που έδωσε όλο του τον εαυτό για την απελευθέρωση του λαού του.

* * * * *

· *Μια άλλη ηγετική μορφή μεταξύ των αναρχικών ήταν η Φεντερίκα Μοντσένου, που η Γκόλντμαν τη συνάντησε για πρώτη φορά στην Ισπανία, στις αρχές του 1929. Η Μοντσένου ήταν μια πολύ δραστήρια και σημαντική προσωπικότητα μέσα στη FAI, όπως αναφέρει με σαφήνεια η Γκόλντμαν σ' αυτό της το γράμμα προς τον Ρούντολφ Ρόκερ, στα τέλη του Σεπτέμβρη του 1936.*

Συναντήθηκα καιμίλησα με τη Φεντερίκα Μοντσένου. Είναι ένας "Λένιν" με φουστάνι. Έχει γίνει είδωλο στην Ισπανία. Είναι σίγουρα πολύ ικανή και έξυπνη, αλλά φοβάμαι ότι έχει κάτι από τη νοοτροπία των πολιτικάντηδων μέσα της. Αυτή ήταν που βοήθησε να περάσει η δημιουργία του νέου Συμβουλίου, που αντικαθιστά την Χενεραλιδάδ.²⁹ Στην πραγματικότητα, είναι απλώς ένα άλλο όνομα για το ίδιο πράγμα. Ας ελπίσουμε ότι η CNT δε θα έχει λόγους να μετανοιώσει για τη συμμετοχή της σ' αυτό το κυβερ-

νητικό σώμα της Επιτροπής. Ωστόσο, χαίρομαι να βλέπω την τεράστια πνευματική και οργανωτική δύναμη της Φεντερίκα. Δουλεύει σα σκύλι 18 ώρες το 24ωρο.

* * * * *

· Αλλά, λίγες εβδομάδες αργότερα (3 - 11 - 1936) εκμυστηρεύεται στον Ρόκερ ότι οι φόβοι της για τη συμβιβαστική "πολιτικάντικη" πλευρά της Μοντσένυ φαίνονται να δικαιώνονται όλο και περισσότερο.

Λοιπόν, αγαπητέ Ρούντολφ, θα ευχόμουν να είμαι περισσότερο ενθουσιασμένη. Δεν είναι ότι είμαι λιπόψυχη. Είναι ότι ίσως δεν μπορώ να πιστέψω στους πολιτικάντηδες, ανεξάρτητα από το αν αυτοί αυτοαποκαλούνται CNT-FAI. Και κάποιοι απ' αυτούς είναι τέτοιοι. Για παράδειγμα, η Φεντερίκα. Έχει υιοθετήσει μια δεξιά τακτική και ασκεί μεγάλη επιρροή. Έχει γίνει Υπουργός Υγείας. Τι μεγάλο κατόρθωμα! Είναι όλα τόσο θλιβερά.

* * * * *

· Τρεις μήνες αργότερα (8 - 2 - 1937), γράφοντας προς τον Μαρκ Μράτσινυ³⁰, ασκεί λιγό-

τερη κριτική προς τη Μοντσένυ απ' ό,τι πριν, αν και έχει πλήρη επίγνωση των αντιφάσεών της.

Ο λόγος της Μοντσένυ³¹ είναι, επίσης, πολύ διαφωτιστικός, αν και εγώ τη βρήκα μάλλον ελαφρώς αυτάρεσκη και μη κριτική. Και αυτή η κρίση μου δεν έχει την έννοια της καταδίκης. Κάποιος που η ζωή του ολόκληρη αναλώθηκε σε μία σφαίρα δραστηριοτήτων είναι λογικό να είναι ακόμη περισσότερο στενόμυαλος απ' ό,τι οι περισσότεροι Ισπανοί σύντροφοι που έχουν ζήσει στην εξορία. Φυσικά, η ίδια θα τα έβλεπε όλα ρόδινα. Παρ' όλα αυτά, παραμένει ένας από τους ικανότερους ανθρώπους μας και σίγουρα η γενναιότερη.

* * * * *

· Απευθυνόμενη προς την Μίλλυ και τον Ρούτολφ Ρόλερ, η Γκόλντμαν επαναλαμβάνει την κριτική της για τη Μοντσένυ. Κατά τρόπο ειρωνικό, αυτό το γράμμα γράφτηκε την ίδια ακριβώς μέρα (4 - 5 - 1937) που η Μοντσένυ, κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων στη Βαρκελώνη μεταξύ των αναρχικών και των κρατιστών "συμμάχων" τους, απύθηνε απο το ραδιόφωνο έκκληση προς τους αναρχικούς να καταθέσουν τα όπλα για να διατηρηθεί ο συνασπισμός.

Μόνον κάποιος που διακατέχεται από έναν τυφλό φανατισμό θα αρνηθεί πως η Φεντερίκα Μοντσένου είναι η πιο πρόθυμη για συμβιβασμό απ' όλους τους συντρόφους. Ελπίζω να καταλαβαίνεις, αγαπητέ Ρούντολφ, ότι δεν έχω κανέναν προσωπικό λόγο να υποστηρίζω ότι η Φεντερίκα έχει πάει προς τα δεξιά περισσότερο απ' ό,τι οποιοσδήποτε άλλος από τα ηγετικά μέλη της CNT-FAI. Και όχι μόνον αυτό, αλλά είναι τόσο δογματική όσο και οποιοσδήποτε άλλος απέναντι σε κάθε κριτική έκφραση εκ μέρους των συντρόφων της μέσα στη FAI.

Κατά την άποψη της Γκόλντμαν, όπως και άλλων, η συμμετοχή της Μοντσένου στην κυβέρνηση έχει παραμορφώσει τη σκέψη της. Η Γκόλντμαν το βρίσκει λυπηρό, μολονότι δεν εκπλήσσεται, δεδομένης της πάγιας θέσης των αναρχικών σχετικά με τις επιπτώσεις της πολιτικής εξουσίας. Ωστόσο, δεν αμφισβητεί την ειλικρίνεια και την τιμιότητα της Μοντσένου και ελπίζει ότι τελικά θα ανακάμψει.

* * * * *

· Σ' αυτό της το γράμμα προς τον Μαξ Νετ-ιλώ, πέντε μέρες αργότερα (9 - 5 - 1937), πλήρως ενήμερη για τη σύγκρουση στη Βαρκελώνη, η Γκόλντμαν βλέπει την επίθεση κατά των

αναρχικών ως φυσική συνέπεια των λαθών που έγιναν από τη Μοντσένου, από το σύντροφό της, αγωνιστή της FAI και υπουργό, Χουάν Γκαρθία Ολιβέρ και από άλλους, που άρχισαν να σκέπτονται όπως οι πολιτικοί, αντί να εμμένουν στις βασικές αναρχικές αρχές.

Τώρα, καθώς είμαι ολόψυχα δοσμένη στον αγώνα των Ισπανών συντρόφων και καθώς έχω κάνει ό,τι είναι ανθρωπίνως δυνατό για να υποστηρίξω το στόχο τους, για τον οποίο πρόθυμα θα έδινα και τη ζωή μου, πρέπει να επιμείνω στο γεγονός ότι είναι τρωτοί: έχουν διαπράξει τρομερά λάθη, τα οποία έχουν ήδη οδηγήσει σε αρνητικά αποτελέσματα. Θεωρώ τη Φεντερίκα Μοντσένου, τον Γκαρθία Ολιβέρ και ορισμένους άλλους συντρόφους της ηγεσίας υπεύθυνους για τα κέρδη που πέτυχαν οι κομμουνιστές και για τον κίνδυνο που απειλεί τώρα την Ισπανική Επανάσταση και την CNT-FAI. Από την πρώτη ακριβώς συζήτησή μου με τους δύο αυτούς συντρόφους κατάλαβα ότι βρίσκονται στο “μεταίχιμιο” του ρεφορμισμού. Ποτέ πριν δεν είχα συναντήσει τον Ολιβέρ, αλλά είχα δει τη Φεντερίκα το 1929. Η αλλαγή της, από τότε που η Επανάσταση την εκτίναξε στα υψηλότερα κλιμάκια της ηγεσίας, ήταν κάτι παραπάνω από φανερό. Η εντύπωσή μου αυτή ενδυναμωνόταν κάθε φορά

που της μιλούσα σχετικά με το συμβιβασμό που αυτή και οι άλλοι είχαν κάνει. Ήταν πολύ φανερό σε μένα ότι αυτοί οι σύντροφοι πέφτουν στην παγίδα της Σοβιετικής κυβέρνησης ότι δείχνοντας την ευγνωμοσύνη τους προς το Στάλιν και το καθεστώς του (αν και δεν ξέρω γιατί, εκτός από το χρυσό που έλαβε ο Στάλιν για όσα όπλα³² έδωσε, χρειαζόταν να του δοθεί και ευγνωμοσύνη;), τα αποτελέσματα θα ήταν σίγουρα καταστρεπτικά. Συγχρόνως, αυτή τους η ενέργεια αποτελεί προδοσία των συντρόφων μας στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στις φυλακές της Ρωσσίας³³. Ποτέ δεν είδα μεγαλύτερη παραβίαση των αναρχικών αρχών από την κοινή “γιορτή αγάπης” της CNT-FAI με τους Ρώσους σατράπες στη Βαρκελώνη³⁴. Ήταν ένα θεϊκό θέαμα να βλέπεις τον Γκαρθία Ολιβέρ και το Ρώσο Πρόξενο να συναγωνίζονται με πάθος ο ένας τον άλλον στην έκφραση ευγνωμοσύνης προς τη Σοβιετική κυβέρνηση ή να διαβάσεις τα εγκώμια που εμφανίζονταν καθημερινά στη “Solidaridad Ombreira”³⁵. Ούτε μια λέξη δεν είχαν να πουν η “Solidaridad Ombreira” ή η Φεντερίκα ή ο Ολιβέρ για το Ρωσικό λαό, για το γεγονός ότι η Ρωσική επανάσταση είχε ευνουχισθεί και ότι οι ακόλουθοι του Στάλιν ευθύνονται για τις ζωές δεκάδων χιλιάδων. Ήταν μία αισχρή υπόθεση· μη αναγκαία και εξευτελι-

στική! Δεν έχω γράψει γι' αυτό σε κανέναν, αγαππé μου σύντροφε, αν και éνοιωσα αγανάκτηση και θα μπορούσα να διαλαλήσω την περιφρόνησή μου για τους αυτοαποκαλούμενους ηγέτες της CNT-FAI. ....

Λοιπόν, φοβάμαι ότι δε θα μπορέσουμε να έλθουμε σε κάποια συνεννόηση εμείς οι δύο. Δείχνεις να νοιώθεις για τη Φεντερίκα και την οικογένεια Ουράλες όπως μια μητέρα για τα "πουλάκια" της: κανείς δεν πρέπει να τα αγγίξει, ούτε και εκ του μακρόθεν. Εγώ η ίδια τους θαύμαζα για χρόνια· εξακολουθώ να τη θαυμάζω για τις λαμπρές ρητορικές της ικανότητες, αλλά μπορώ να πω ότι έχει βυθισθεί στη λάσπη και δεν μπορώ να δω κανένα λόγο για τόν οποίο δε θα πρέπει να το παραδεχθούμε. Έχει κάνει φοβερή στροφή προς τα δεξιά και το ρεβόλβερ στη ζώνη της καθόλου δεν την κάνει περισσότερο αριστερή. Ωστόσο, είμαι σίγουρη ότι οι σύντροφοι θα δουν τελικά ότι οι πολιτικοί, είτε με παντελόνια είτε με φούστες, είτε Αναρχικοί είτε Σοσιαλιστές, πρέπει να είναι υπό επιτήρηση. Θα ξεφύγουν από τις θεμελιώδεις αρχές, όπως έκαναν πάντα στο παρελθόν.

* * * * *

· Η δριμεία επίθεσή της κατά της Μοντσένυ και του Ολιβέρ συνεχίζεται σ' αυτό της το γράμμα προς τον Ρούντολφ Ρόκερ (14 - 5 - 1937), διατυπώνοντας τώρα, για πρώτη φορά, τα όσα έμαθε για κάποιες κρίσιμες λεπτομέρειες του ρόλου τους, κατά τις Μέρες του Μάη στη Βαρκελώνη.

Από τότε που σου έγραψα, την περασμένη εβδομάδα, συνέβη κάτι φοβερό, κάτι που οι περισσότεροι από εμάς το είχαμε προβλέψει, μόνο που εγώ προσπάθησα τόσο επίμονα να το εξηγήσω περισσότερο παρά να το καταδικάσω από την αρχή. Η συμφωνία με τη Ρωσία, με αντάλλαγμα λίγα όπλα, έχει επιφέρει τις καταστρεπτικές της συνέπειες. Τσάκισε τη σπονδυλική στήλη της Μοντσένυ και του Ολιβέρ και τους μετέτρεψε σε πρόθυμα όργανα του Καμπαλλέρο³⁶. Δεν ξέρω αν διαβάζεις την "Combat Syndicaliste"³⁷. Γράφω στην Μόλλυ (Στάιμερ)³⁸ να σου στείλει το τελευταίο φύλλο. Θα δεις ότι η δολοφονική συμμορία του Στάλιν έχει σκοτώσει τον Μπερνέρι και έναν άλλο σύντροφο³⁹ και ότι η ίδια συμμορία βρισκόταν πίσω από την απόπειρα αφοπλισμού των συντρόφων της CNT-FAI. Ακόμη πιο φοβερό για μένα είναι το ότι ο Ολιβέρ και η Μοντσένυ κάλεσαν σε υποχώρηση και κατήγγειλαν σαν αντεπαναστάτες τους

Αναρχικούς αγωνιστές, για τους οποίους η επανάσταση εξακολουθεί να σημαίνει κάτι. Μ' άλλα λόγια, πρόκειται για μια επανάληψη των Ρωσικών γεγονότων με την ίδια ακριβώς μέθοδο την οποία χρησιμοποίησε ο Λένιν εναντίον των Αναρχικών και των Σοσιαλεπαναστατών, που αρνήθηκαν να ξεπουλήσουν την επανάσταση με την Ειρήνη του Μπρέστ-Λιτόφσκ⁴⁰.

* * * * *

· Η τεράστια δραστηριότητα των Ισπανών αναρχικών σ' όλα τα επίπεδα απεικονίζεται σ' αυτή την περιγραφή της Γκόλντμαν, σ' ένα της γράμμα προς τον Ρούντολφ Ρόλερ (3 - 11 - 1936), για τον Ντιέγκο Αμπάντ ντε Σαντιγιάν, μια ηγετική αγωνιστική προσωπικότητα της FAI.

Ο Σαντιγιάν δουλεύει για δέκα. Κινείται με εξαντλητικούς ρυθμούς και είναι παρά πολύ νευρικός. Η Ελίζα φοβάται συνεχώς γι' αυτόν. Το αγόρι τους είναι στην Αργεντινή. Φυσικά, αυτή βιώνει οδυνηρά το χωρισμό. Σου στέλνουν τους χαιρετισμούς τους. Ο Σαντιγιάν μου είπε ότι ήταν αδύνατο να μεταφράσει το τρίτο μέρος του έργου σου⁴¹, αν και ελπίζει να βρει κάποιον άλλον που θα μπορέσει να το κάνει. Όπως ήδη σου είπα, δουλεύει μέχρι τελικής πτώσεως.

· *Παρά τις αμφισβητήσεις ορισμένων, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση του Αλεξάντερ Σαπίρο, για τις ικανότητες του Σαντιγιάν στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής, η Γκόλντμαν σ' αυτό της το γράμμα προς τον Σαπίρο (23 - 2 - 1937) υπερασπίζεται σθεναρά την αφοσίωση και την ακεραιότητά του καθώς και την ανάγκη να μαθαίνει από τα λάθη του.*

Ήσουν πάντα τόσο παράλογα ανταγωνιστικός προς τον Σαντιγιάν. Αν δεν κάνω λάθος έχεις ο ίδιος πει, ακόμη και πριν την Επανάσταση, ότι αυτός και μερικοί άλλοι θα έπρεπε να τουφεκισθούν για να μπορεί η CNT να ελπίζει ότι θα πετύχει. Στο γράμμα σου είσαι εντελώς εκδικητικός απέναντι στον Σαντιγιάν. Είναι αλήθεια ότι δεν είναι οικονομολόγος. Αλλά, ήταν οικονομολόγοι οι άνθρωποι στη Ρωσία που τοποθετήθηκαν στα διάφορα συμβούλια; Δεν έπρεπε να μάθουν ψάχνοντας, μέσα από την εμπειρία τους; Ένα πράγμα ξέρω μετά βεβαιότητας, έστω και αν δεν είμαι σίγουρη για την κατάλληλότητα του Σαντιγιάν στο οικονομικό συμβούλιο· και αυτό είναι η άτεγκτη τιμιότητά του και η αφοσίωσή του στον αγώνα. Έζησα στο σπίτι του και είδα την αφοσίωσή του. Όσο για τα υπόλοιπα, θα πρέπει και αυτός να μάθει, όπως όλοι μας κάνουμε όταν έρχεται η κατάλληλη στιγμή. Πρέ-

πει, τουλάχιστον, να είμαστε πρόθυμοι να δώσουμε στο Σαντιγιάν μια ευκαιρία και όχι να τον καταφρονούμε.

* * * * *

· Περισσότερο από δύο χρόνια μετά (2 - 9 - 1939), η Γκόλντμαν παραδέχεται, σ' ένα της γράμμα προς την Μίλλυ Ρόκερ, τους περιορισμούς που υπάρχουν στις ικανότητες του Σαντιγιάν. Παρά το πνευματικό του υπόβαθρο και το συγγραφικό του ταλέντο, είναι ανίκανος για αποτελεσματική πρακτική δραστηριότητα. Δεν προκαλεί σχεδόν καμιά έκπληξη το γεγονός ότι αυτός και ο Βάσκεθ δεν μπορούν να συνυπάρξουν, από τη στιγμή που ο τελευταίος είναι ακριβώς το αντίθετο.

* * * * *

· Σ' αυτή της την πρώτη εκτίμηση για τον εθνικό γραμματέα της CNT Μαριάνο Βάσκεθ, σε γράμμα της προς τον Αγκουστίν Σούχου (27 - 7 - 1937), η Γκόλντμαν ασκεί σκληρή κριτική στις επιθέσεις του Βάσκεθ εναντίον εκείνων που διαφωνούν.

Ο Βάσκεθ είναι ασφαλώς ένας βλάκας. Αποδεικνύει για άλλη μια φορά ότι ο άνθρωπος που

ανέρχεται στην εξουσία είναι χειρότερος και πιο επικίνδυνος από έναν που γεννιέται μέσα σ' αυτήν. Η ιδέα του Βάσκεθ να γράψει ότι οι Ρώσσοι Αναρχικοί δε γνώρισαν κινδύνους ή ότι είμαστε βολεμένοι μας κάνει να μην τον θεωρούμε σύντροφό μας. Είναι παράλογο να λέγεται κάτι τέτοιο για το Βολίν, επί παραδείγματι, ο οποίος είναι σχεδόν άπορος.

Πιστεύοντας, προφανώς, ότι ο Βάσκεθ θα έχει πει τα ίδια και για τον Μπέρκμαν βρίσκει "σκανδαλώδες" το γεγονός ότι κατασκευάσθηκαν κατηγορίες κατά της επαναστατικής ακεραιότητας εκείνων που αφιέρωσαν τη ζωή τους στο κίνημα.

* * * * *

· Σ' ένα μεταγενέστερο χειρόγραφο της (4 - 3 - 1938), προορισμένο για δημοσίευση, η Γκόλντμαν ομολογεί και μία άλλη πλευρά του Βάσκεθ, που την εξάγει από τη στενότερη σχέση που είχε μαζί του, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής της στην Ισπανία στα τέλη του 1937.

Στη Βαλένθια ξανασυνάντησα συντρόφους που είχα πρωτοσυναντήσει στη Βαρκελώνη ένα χρόνο πριν. Εξ αιτίας των δραστηριοτήτων μου στα πλαίσια της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ερ-

γασίας και της Αναρχικής Ομοσπονδίας της Ιβη-
ρικής γνώρισα καλύτερα το Σύντροφο Μαριάνο
Βάσκεθ. Ομολογώ ότι η πρώτη μου εντύπωση
γι' αυτόν μόνον ευνοϊκή δεν ήταν. Μου φάνηκε
τυφλά φανατικός, άκαμπτος στο σεχταρισμό του
και εντελώς ακοινωνήτος· αλλά, ερχόμενη σε
στενότερη επαφή μαζί του, κατά το σύντομο διά-
στημα των δέκα ημερών μου στη Βαλένθια, με
έπεισε ότι η πρωτόγονη αγριάδα του ήταν μό-
νον η επιφάνεια. Κάτω απ' αυτήν βρισκόταν το
μεγάλο φλογερό πνεύμα του, που ζει και ονει-
ρεύεται μόνον την πραγματοποίηση της Επανά-
στασης.

* * * * *

*· Μια περισσότερο λεπτομερειακή περιγραφή
των αντιφάσεων του Βάσκεθ και του αδιεξόδου
που δημιούργησαν με άλλους Ισπανούς αναρχι-
κούς ηγέτες φαίνεται σ' ένα της γράμμα προς
τον Ρούντολφ Ρόκερ (11 - 11 - 1938). Θεωρεί
ότι ο Βάσκεθ είναι ένας "τυπικός προλετάριος",
πολύ τίμιος και σκληρά εργαζόμενος, αλλά αυ-
τές του οι αρετές βρίσκονται σε έντονη αντίθεση
με τις αδυναμίες του. Σκέπτεται υπερβολικά τον
εαυτό του και το ρόλο του και είναι άξεστος και
εντελώς άκαμπτος. Έφτασε μάλιστα στο σημείο
ακόμη και οι ηγέτες της FAI Χερρέρα και Χερμι-*

νάλ ντε Σούσα⁴² να πρέπει να επικοινωνούν μαζί του μόνον γραπτώς.

Όσο για την Γκόλντμαν, η πικρία και η μισαλλοδοξία μέσα στις γραμμές των αναρχικών της ράγισαν την καρδιά, εξ αιτίας του ότι διέκρινε αξιοθαύμαστες αρετές στους περισσότερους από εκείνους που εμπλέκονταν σ' αυτές τις διαμάχες.

* * * * *

• Η προσωπικότητα του Βάσκεθ ενίσχυε τις συγκρούσεις μεταξύ της FAI και της CNT, όπως αποκαλύπτει η Γκόλντμαν σ' αυτό της το δημοσίευτο χειρόγραφο, που γράφτηκε το Δεκέμβριο του 1938.

Είχα έλθει στην Ισπανία για δύο ή τρεις εβδομάδες και ήταν ανάγκη να φύγω. Βίωνα πάντα οδυνηρά το χωρισμό μου από τους συντρόφους, που είχαν δεθεί με την καρδιά μου με χιλιάδες νήματα. Ήξερα ότι αυτή τη φορά ο χωρισμός θα ήταν ακόμη πιο οδυνηρός, αλλά ένοιωθα ότι έπρεπε να φύγω, επειδή η δουλειά του Γραφείου της CNT-FAI στο Λονδίνο είχε παραμεληθεί. Οι σύντροφοι της Επιτροπής Χερσονήσου της FAI μου είπαν ότι δεν ήθελαν να φύγω από την Ισπανία και ότι πρέπει να παραμείνω για τις δύο

προσεχείς Ολομέλειες⁴³, στις οποίες η διαφορά που είχε δημιουργηθεί μεταξύ αυτών και της Επιτροπής της CNT θα ξεδιαλυνόταν. Ήθελα πάρα πολύ να παρευρίσκομαι στη συνεδρίαση, αλλά, επίσης, έτρεμα εκ των προτέρων για το αποτέλεσμα. Είχα διαβάσει το υλικό που ετοιμάστηκε από την Επιτροπή Χερσονήσου της FAI, όπου διατυπωνόταν η αντίθεσή της στην αυξανόμενη καταπάτηση των ελευθεριακών κατακτήσεων από την κυβέρνηση Νεγκρίν καθώς και η κριτική της τοποθέτηση απέναντι στην άτολμη στάση της Εθνικής Επιτροπής της CNT. Μην θέλοντας να είμαι μονόπλευρη στην κρίση μου, είχα, επίσης, ακούσει μία διεξοδική εξήγηση των βημάτων που έγιναν από το Σύντροφο Μαριάνο Βάσκεθ. Συνειδητοποίησα ότι οι σχέσεις ανάμεσα σ' αυτόν και τους συντρόφους της Επιτροπής Χερσονήσου της FAI είχαν γίνει πολύ τεταμένες. Ούτε για μια στιγμή δε θα μπορούσα να αμφισβητήσω την προσωπική ακεραιότητα των συντρόφων που διαφωνούσαν μεταξύ τους. Διαπίστωση ότι όλοι ήταν εξαιρετικοί σύντροφοι, με βαθειά ειλικρίνεια και με παθιασμένη αφοσίωση στον αγώνα. Στην πραγματικότητα, οι διαφορές στη ψυχοσύνθεσή τους είχαν, αναμφίβολα, συμβάλει στη φιλονικία.

Οι χοντροκομμένοι τρόποι και η βροντερή φωνή του Συντρόφου Βάσκεθ εύκολα προκαλούσαν

τον ανταγωνισμό. Εγώ η ίδια είχα αρχικά ταραχθεί απ' αυτά τα χαρακτηριστικά του, έως ότου έμαθα να αναγνωρίζω την ειλικρίνειά του και τις αρετές του, που βρίσκονταν πίσω από το άγριο παρουσιαστικό του. Από την άλλη πλευρά, μαζί με τους άλλους συντρόφους της Επιτροπής Χερσονήσου της FAI ήταν ο Σύντροφος Πέδρο Χερρέρα, στοχαστικός, τρυφερός και μάλλον ντροπαλός, αν και γινόταν μαχητικός όταν χρειαζόταν. Ήμουν σίγουρη ότι οι τεταμένες μεταξύ τους σχέσεις είχαν βαθύτερη αιτία: οι σύντροφοι της Επιτροπής Χερσονήσου της FAI είχαν αρχίσει να βλέπουν ότι ο μόνος που κινδυνεύει, εάν η CNT και η FAI δεν υιοθετήσουν μια πιο μαχητική και συνεπή στάση, είναι το ελευθεριακό κίνημα. Οι σύντροφοι είχαν εξαντλήσει τα περιθώρια της υπομονής τους με τις μανούβρες των σατραπών του Στάλιν. Είχαν ετοιμάσει μια φοβερή έκθεση με αδιάσειστα στοιχεία για κάποιες από τις αποτρόπαιες ενέργειές τους εναντίον του ελευθεριακού κινήματος. Αισθάνονταν ότι είχε φθάσει η στιγμή να θέσουν τέρμα στις βδελυρές δραστηριότητες των Σταλινικών. Παραδέχθηκα ότι οι σύντροφοι της FAI έχουν δίκαιο στην κριτική και στα αιτήματά τους. Όμως, ένοιωθα όπως η κλώσα για τα κλωσόπουλά της: έτρεμα γι' αυτούς.

* * * * *

· Ανάμεσα στους Ισπανούς Αναρχικούς στην εξορία, οι επιθέσεις κατά του Βάσκεθ εστιάστηκαν στη χρήση που έκανε στο ταμείο της CNT. Ωστόσο, στο γράμμα της προς την Μίλλυ Ρόκερ (24 ' - 4 -1939), η Γκόλντμαν κάνει ξεκάθαρο ότι το πρόβλημα του Βάσκεθ στον τομέα της χρηματικής βοήθειας των προσφύγων απορρέει από την παραμέληση του ατόμου. Στην πραγματικότητα, θεωρεί την εμμονή του Βάσκεθ να χρησιμοποιεί τα χρήματα της CNT μόνο για οργανωτικούς σκοπούς και όχι για ατομική βοήθεια ως απλή επανάληψη της ίδιας λανθασμένης έμφασης που δόθηκε απο το Μαρξισμό.

Επίσης, λυπάται για την τάση του να συμβιβάζεται και μνημονεύει τον Ντουρρούτι ως μία πολύ μεγαλύτερη ηθική δύναμη. Αυτό με τη σειρά του την οδηγεί σε ευρύτερα συμπεράσματα σχετικά με τη φύση του Ισπανικού κινήματος.

Σ' ένα βαθμό πληρώνουμε για την πίστη μας ότι οι μάζες από μόνες τους μπορούν να επιφέρουν θεμελιώδεις αλλαγές. Ποτέ δεν υπήρξε μια επανάσταση περισσότερο προλεταριακή απο την Ισπανική· παρ' όλα αυτά, παρατηρήθηκε μια τρομερή έλλειψη σε μεγάλα πνεύματα και σε ισχυρούς χαρακτήρες. Αυτή ήταν η αληθινή τραγωδία στην Ισπανία.

* * * * *

• Η τραγωδία των προσωπικών ηγετικών χαρακτηριστικών του Βάσκεθ ενισχύθηκε σημαντικά στα μάτια της Γκόλντμαν, εξ αιτίας του άτυχου πνιγμού του τον Ιούνιο του 1939. Σ' ένα γράμμα της προς την Μίλλν και τον Ρούντολφ Ρόκερ (27 - 6 - 1939), σκέπτεται περισσότερο πάνω στο χαρακτήρα του Βάσκεθ και πάνω στη δική της αμφίλογη σχέση μαζί του.

Είχε πολλά ελαττώματα: το πιο αποκρουστικό ήταν η τραχύτητά του απέναντι σε όλους, ο βάρβαρος και απότομος τρόπος του καθώς και η φανατική και κατά γράμμα προσκόλλησή του στην οργανωτική πειθαρχία. Ωστόσο, γνώριζα ότι ήταν τρυφερός και αγαπητός κάτω από το σκληρό παρουσιαστικό του. Όσο για την τιμιότητά του, ήταν πράγματι εξαιρετη, αλλά, όπως προανέφερα, οι φανατικοί οργανωτικοί του τρόποι τον έκαναν να φέρεται απέναντι στους ανθρώπους κατά τρόπο γραφειοκρατικό και αυταρχικό.

Τα νέα για το θάνατο του Βάσκεθ τη συγκλόμισαν κυριολεκτικά, κυρίως από τη στιγμή που ο Μάρτιν Γκαντέλ της ανέφερε ότι ο Βάσκεθ την είχε πρόσφατα περιγράψει ως "κάτι περισσότερο από μπτέρα του", εξ αιτίας της σπάνιας ικανότητάς της να κατανοεί τόσο τον ίδιο όσο και το σκοπό του Ισπανικού κινήματος⁴⁴.

* * * * *

· Αυτή η τελευταία εκτίμηση της Γκόλντμαν για το Βάσκεθ, σ' ένα γράμμα της προς το δριμύ κριτικό του Πέδρο Χερρέρα (31 - 8 - 1939), είναι ίσως ακόμη πιο σημαντική για την έκκλησή της προς τους συντρόφους να μην επιτρέψουν η ήττα να καταστρέψει το κίνημα. Θα έπρεπε κάποιος να αναλύσει τη δυσχερή θέση του Ισπανικού αναρχισμού στο ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, αντί να την αναλύει μόνο μέσα από την εξέταση των προσωποποιτήτων. Στην πραγματικότητα, ήταν η διεθνής συνωμοσία εναντίον της Ισπανικής Επανάστασης και η έλλειψη παγκόσμιας προλεταριακής υποστήριξης που προκάλεσαν τα βασικά λάθη στο εσωτερικό της Ισπανίας. Μολονότι ορισμένα άτομα μέσα στο κίνημα διέπραξαν, πράγματι, σημαντικά λάθη, η θετική τους προσφορά δεν πρέπει να λησμονείται.

Πρέπει να επανεκτιμήσουμε τις αξίες μας και πρέπει να προσπαθήσουμε να δούμε πως αν έγιναν λάθη έχουμε όλοι το μερίδιό μας σ' αυτά και όχι μόνον αυτό ή το άλλο πρόσωπο. Αυτή, λοιπόν, είναι η στάση μου απέναντι στο Μαριάνο. Εσύ και εγώ μπορούμε, ελπίζω, να παραμείνουμε φίλοι, όπως είμασταν καθ' όλη τη διάρκεια του ηρωϊκού αγώνα, έστω και αν δε συμφωνούμε στις εκτιμήσεις μας για οποιονδήποτε από τους συντρόφους μας.

* * * * *

· Σ' αυτό της το γράμμα (27 - 12 - 1937) προς την "Τορόντο Σταρ", η Γκόλντμαν εξαιρεί την προσφορά του Θιπριάνο Μέρα και του Γκαρθία Βιβάνκος, δημοφιλών ηγετών των αναρχικών στρατιωτικών σωμάτων.

Εκτιμώ βαθειά τους επαίνους σας για το σύντροφό μου Θιπριάνο Μέρα⁴⁵. Έκανε όλα όσα γράφετε και περισσότερα. Μετά τον Μπουεναβε-ντούρα Ντουρρούτι, το είδωλο του λαού, ήταν ο Μέρα αυτός που αιχμαλώτισε τη φαντασία των Ισπανικών μαζών με τη γενναιότητά του. Ένας άλλος ήρωας του Ισπανικού λαού είναι ο Αναρχικός Γκαρθία Βιβάνκος, ο ήρωας της Μπελτσι-τε⁴⁶, που απελευθέρωσε αυτή την πόλη από τις Γερμανικές και τις Ιταλικές δυνάμεις του Φράνκο. Γι' αυτό του δόθηκαν μεγάλοι έπαινοι από το Στρατηγό Πόζας⁴⁷. Ο τελευταίος, αν και είναι γνωστός ως μεγάλος εχθρός του Αναρχισμού, ένοιωσε την ανάγκη να στείλει στο Βιβάνκος ένα μήνυμα εκτίμησης.

Αυτό το μεγάλο κατόρθωμα, ο Βιβάνκος - όπως έχω μόλις μάθει από μια έγκυρη πηγή - το συμπλήρωσε τώρα μ' ένα ακόμη μεγαλύτερο. Ήταν ο ΓΚΑΡΘΙΑ ΒΙΒΑΝΚΟΣ που, μαζί με την 25η Μεραρχία (αποτελούμενη από την 116^η, 117^η και 118^η Ταξιαρχία, που όλες ανήκαν στην CNT-FAI), κατέλαβε την Τερουέλ⁴⁸. Ο Βιβάν-

κος είναι γεννημένος ηγέτης και εξαιρετικά αγαπητός στους άνδρες του.

Είναι αλήθεια ότι υπάρχουν εκατοντάδες τέτοιοι γενναίοι άνδρες στην Ισπανία, που έφθασαν πολύ ψηλά, λόγω της ανδρείας και του κουράγιου που επέδειξαν στη μάχη κατά του Φασισμού. Οι περισσότεροι απ' αυτούς ήταν απλοί εργαζόμενοι, που η τόλμη και ο ιδεαλισμός τους αποδείχθηκαν ισχυρότεροι από τα Γερμανικά και τα Ιταλικά όπλα.

Το σπουδαιότερο χαρακτηριστικό του Ισπανικού λαού είναι ο αλτρουϊσμός του. Δε θέλει τιμές και παράσημα. Οι Ισπανοί βρίσκουν την υπέρτατη ανταμοιβή τους στη συνείδηση ότι πολεμώντας το φασισμό δεν πολεμούν απλώς και μόνο για την Ισπανία, αλλά για ολόκληρο τον κόσμο, για την απελευθέρωση της ανθρωπότητας απ' αυτή τη μάστιγα.

* * * * *

• Το Δεκέμβριο του 1938, σ' ένα χειρόγραφο προορισμένο για δημοσίευση, η Γκόλντμαν ανακαλεί στη μνήμη της την περιέργεια και τη συναισθηματική ένταση ενός άλλου σπουδαίου αναρχικού αγωνιστή και στρατιωτικού ηγέτη, του Γκρεγκόριο Χοβέρ.

Ο Γκρεγκόριο Χοβέρ⁴⁹ υπήρξε στενός φίλος του Ντουρρούτι και συνδεόταν μαζί του για πολλά χρόνια στις περιπλανήσεις τους ανά την Ευρώπη, στα επαναστατικά τους κατορθώματα και στις διώξεις που υφίσταντο από τις κυβερνήσεις κάθε χώρας. Φανταζόμουν το Χοβέρ να έχει όχι απλώς την ίδια επιβλητική προσωπικότητα, αλλά, επίσης, και το ίδιο ηρωϊκό πνευματικό ανάστημα με τον Ντουρρούτι. Ήταν, συνεπώς, μεγάλη η έκπληξή μου όταν συνάντησα το Χοβέρ και είδα ότι μοιάζει περισσότερο με καθηγητή Κολλεγίου παρά με στρατιωτικό. Πραγματικά, η αξιοπρέπειά του, η επιφυλακτικότητα και η γαλήνια συμπεριφορά του μαρτυρούσαν περισσότερο ένα ραφινάτο κύριο παρά έναν παράτολμο τύπο, που κάποτε είχε θεωρηθεί ως ο πραγματικός τρόμος της κατεστημένης εξουσίας. Ο σύντροφος Χοβέρ άρχισε αμέσως να με βομβαρδίζει με ερωτήσεις σχετικά με τη στάση της κοινής γνώμης στην Αγγλία απέναντι στον αντιφασιστικό αγώνα της Ισπανίας. Ένας λαός με τόσο υψηλό πολιτισμικό επίπεδο, προοδευτικός και φιλελεύθερος, όπως ο Αγγλικός, οφείλει να κατανοήσει σίγουρα την παγκόσμιας εμβέλειας σημασία του Ισπανικού πολέμου..... Επέμενε ότι με τη δύναμη του τύπου και του ραδιοφώνου, που φθάνουν και στα πιο απομακρυσμένα μέρη της γης, ο Αγγλικός λαός θα πληροφορούνταν τη σπουδαιό-

τητα του αγώνα της αντιφασιστικής Ισπανίας καθώς και τους στόχους που επιδιώκουν, με την ενίσχυση του Φράνκο, ο Χίτλερ και ο Μουσσολίνι. Η Ισπανική αφέλεια ως προς τα επιτεύγματα και τις πολιτικές υποθέσεις της Ευρώπης αποτελούσε πάντα μια πηγή απορίας για μένα. Εν τούτοις, δεν περίμενα από το Σύντροφο Χοβέρ μια τέτοια παιδιάστικη πίστη στο ρόλο του τύπου και του ραδιοφώνου στα ζητήματα της ενημέρωσης και της διακήρυξης της αλήθειας. Του επεσήμανα ότι και ο τύπος και το ραδιόφωνο αποτελούν τα μεγάλα μέσα του καπιταλιστικού συστήματος και ως εκ τούτου τύπωναν και μετέδιδαν εκείνα τα νέα που τα αφεντικά τους θεωρούσαν καλά για το λαό. ....

Η ουσιαστική γνωριμία μου με το Χοβέρ άρχισε όταν επέστρεψε από το ξενοδοχείο στο ιδιαίτερο γραφείο του. Εκεί, μέσα σ' ένα κλειστό κύκλο συντρόφων - ο Γκρεγκόριο Χοβέρ, ο Χουάν Μολίνα⁵⁰, παλιός συντάκτης του περιοδικού "Τη και Ελευθερία", η σύντροφός του Λόλα Ιτούρμπε, μια ταλαντούχα και φλογερή φεμινίστρια, ο Πέδρο Χερρέρα, ο Μάρτιν Γκαντέλ και αρκετοί άλλοι - γνώρισα καλύτερα το Χοβέρ, κατά τη διάρκεια εκείνου του απογεύματος. Είδα ότι πίσω από την επιφυλακτικότητά του υπήρχε μια καταπληκτική συναισθηματική δύναμη και μια φλογερή πίστη, που εκφραζόταν με μετρημέ-

νες προτάσεις γαι να κάνει καλύτερη εντύπωση στους ακροατές του. Ωστόσο, δεν υπήρχε τίποτε μελετημένο ή προετοιμασμένο στη μέθοδό του. Οι αντιδράσεις του ήταν εντελώς αυθόρμητες – σπιθες από το φλογερό του πνεύμα. Η συνομιλία μας άγγιξε κάθε πτυχή της Ισπανικής ζωής, ιδέες, ιδανικά και τις υπέρτατες θυσίες που έχουν γίνει και συνεχίζουν να γίνονται από το λαό για τη νίκη στον πόλεμο..... Όλη η αίθουσα είχε γεμίσει από τη δύναμη και τη φωτιά του. Μας γοήτευσε όλους και θα παραμέναμε γοητευμένοι ολόκληρη τη νύχτα.

* * * * *

· Το γεγονός ότι ο αγώνας του εμφυλίου πολέμου και της επανάστασης διέψευσε, επίσης, πολλές προσδοκίες για κάποιες σημαντικές προσωπικότητες μέσα στο Ισπανικό κίνημα γίνεται φανερό από την περιγραφή της Γκόλντμαν για έναν σημαντικό ηγέτη της CNT, τον Οράτιο Πριέτο⁵¹, στο γράμμα της προς το σύντροφο Χέλμουτ Ρούντιγκερ, στις 4-8-1939.

Μου έδωσαν να καταλάβω ότι πριν την επανάσταση ο Οράτιο Πριέτο ανήκε σ' ένα άκρως φανατικό επαναστατικό είδος ανθρώπων και ότι καμιά μέθοδος δεν ήταν γι' αυτόν αρκετά επα-

ναστατική. Φαντάσου αυτόν τον άνθρωπο να ξεπέφτει σ' έναν ήπιο ρεφορμιστή. Απλώς, δεν μπορώ να καταλάβω πώς έγινε μια τέτοια μεταστροφή μέσα στο μυαλό του, αν και είναι συνηθισμένη η περίπτωση κατά την οποία κάποιοι, που υπήρξαν εξτρεμιστές σε μια περίοδο της ζωής τους, γίνονται δειλοί όταν έρχονται αντιμέτωποι με την παραμικρή αποτυχία των εξτρεμιστικών τους ιδεών.

Η ξεκάθαρη αδιαφορία του για τις επισκέψεις της Γκόλντμαν στην Ισπανία και ορισμένα άλλα γεγονότα την έκαναν να θεωρεί τον Πριέτο ουσιαστικά έναν "αρριβίστα" και, όπως και ορισμένους άλλους της FAI και της CNT, "πολύ μικρό" για τις τεράστιες απαιτήσεις της επανάστασης.

Κατά την άποψή της ο Ορομπόν⁵² είχε τη μεγαλύτερη διαύγεια και οργανωτική ικανότητα από οποιονδήποτε άλλον αναρχικό στην Ισπανία. Ήταν μεγάλη τραγωδία για την Ισπανική επανάσταση ο θάνατός του τη στιγμή ακριβώς που η παρουσία του θα ήταν εξαιρετικά πολύτιμη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αν και εκατοντάδες χιλιάδες αριστερών πήραν το δρόμο για την εξορία (κυρίως για τη Γαλλία) πριν το κλείσιμο των συνόρων, οι υπολογισμοί για εκείνους που δολοφονήθηκαν και φυλακίσθηκαν από το νέο καθεστώς, τα πρώτα μόνο χρόνια, ανέρχονται σε εκατοντάδες χιλιάδες και σε πάνω από δύο εκατομμύρια αντίστοιχα. Απ' αυτούς, ασφαλώς, ένα μεγάλο ποσοστό ήταν αναρχικοί.

2. Τα μέλη των αναρχικών ή αναρχοσυνδικαλιστικών οργανώσεων στη μετα-Φρανκική Ισπανία υπολογίζονται σε εκατοντάδες χιλιάδες, αν και έχουν σημειωθεί σημαντικές διακυμάνσεις στο διάστημα των τελευταίων χρόνων. Βέβαια, το ιεραρχικό κατεστημένο και οι προοδευτικές εφημερίδες (σαν τη *New York Times* και την *Guardian* αντίστοιχα) αγνόησαν παντελώς το φαινόμενο, σα να μην υπήρξε καν. Έτσι, οι καλύτερες πηγές για το σύγχρονο Ισπανικό αναρχικό κίνημα βρίσκονται στις αναρχικές και στις αντιεξουσιαστικές ελευθεριακές εκδόσεις.

3. "... το σύνολο των δυνατοτήτων και δραστηριοτήτων μιας οργάνωσης εκφράζεται μέσα από την εκδίπλωση των ατομικών ενεργειών" (Έμμα Γκόλντμαν "Ζώντας τη ζωή μου").

4. Γι' αυτά τα προβλήματά της με το αναρχικό κίνημα αναφέρεται η Γκόλντμαν στην αυτοβιογραφία της (Έμμα Γκόλντμαν "Ζώντας τη Ζωή μου").

5. Η έννοια του όρου “αναρχικοί ηγέτες” είναι αμφισβητούμενη ανάμεσα στους αναρχικούς. Η Γκόλντμαν τον χρησιμοποιεί και με θετική και με αρνητική σημασία, όπως φαίνεται στο γράμμα της, στις 16 - 12 - 1936. Αυτή η αμφισημία αντανακλάται στη συνολική εκτίμησή της για το Ισπανικό κίνημα.

6. Κύριοι υποστηρικτές του “δημοκρατικού συγκεντρωτισμού” ήταν στα 1926 οι Ρώσοι “Πλατφορμιστές”, που ήταν εξόριστοι στο εξωτερικό. Ανάμεσα στους ηγέτες αυτής της ομάδας ήταν ο Νέστορ Μάκνο και ο Πιέτρ Αρσίνωφ, κύριοι οργανωτές της εμπνευσμένης από τους αναρχικούς μαζικής επανάστασης στην Ουκρανία από το 1917 μέχρι το 1921.

7. Προφανώς, η “εξουσία” που αναφέρεται εδώ από την Γκόλντμαν είναι η συμμετοχή και η αρχική κυριαρχία της CNT-FAI στην επέχουσα θέση κυβέρνησης Επιτροπή Αντιφασιστικών Πολιτοφυλακών, τη “δυναδική εξουσία” που εκ των πραγμάτων αντικατέστησε την Καταλανική Περιφερειακή Κυβέρνηση μετά την επιτυχημένη, υπό την ηγεσία των αναρχικών, ένοπλη αντίσταση στην απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος που έγινε κατά τα τέλη του Ιουλίου του 1936. Παρόμοια όργανα δημιουργήθηκαν σ’ όλη τη δημοκρατική Ισπανία, σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο.

8. Η “προδοσία της Μαδρίτης” αναφέρεται στην Κυβέρνηση της Ισπανίας (με επικεφαλής αυτή την

περίοδο το Σοσιαλιστή Φρανθίσκο Λάργκο Καμπαλλέρο και νωρίτερα τους φιλελεύθερους Ρεπουμπλικάνους Σαντιάγκο Καζάρες Κιρόγκα και Χοσέ Χιράλ), η οποία δεν κατάφερε να προβάλει αποφασιστική αντίσταση στους φασίστες, σ' ένα μεγάλο βαθμό εξ αιτίας του φόβου της για το ανερχόμενο κύμα της αυθεντικής κοινωνικής επανάστασης. Οι ηγέτες της CNT-FAI επέλεξαν να καθυσυχάσουν την κυβέρνηση της Μαδρίτης με το να γίνουν πολύ διαλλακτικοί με τις μη αναρχικές δυνάμεις της Καταλωνίας, παρά το γεγονός ότι οι αναρχικοί στην Καταλωνία αποτέλεσαν ξεκάθαρα την κυρίαρχη δύναμη της αντίστασης και της συντριβής της Δεξιάς εξέγερσης.

9. Χωρίς αμφιβολία, η "Επιτροπή" που αναφέρεται εδώ είναι η Περιφερειακή Επιτροπή της CNT και όχι η Επιτροπή Αντιφασιστικών Πολιτοφυλακών, την οποία είχε ήδη διαδεχθεί, από τις 26 Σεπτεμβρίου το σαφώς κυβερνητικό Συμβούλιο της Χενεραδιδάδ (Η Καταλανική Περιφερειακή κυβέρνηση), όπου συνέχισαν να συμμετέχουν οι αναρχικοί.

10. Για δύο μήνες η Γκόλντμαν προσπάθησε να συγκεντρώσει έργα της σύγχρονης Καταλανικής τέχνης για να τα εκθέσει στο Λονδίνο, κατά την επιστροφή της εκεί. Αλλά, λίγες μέρες πριν την αναχώρησή της, το σχέδιο απέτυχε, επειδή ενατιώθηκαν σ' αυτό οι Αριστεροί Δημοκράτες της κυβέρνησης.

11. Για μια λεπτομερή περιγραφή της εξέλιξης του Ρωσσοικού αναρχισμού και του ρόλου του στην επανάσταση, σημαντικά είναι τα βιβλία του Αβρίτς “Οι Ρώσοι Αναρχικοί” και “Οι Αναρχικοί στη Ρωσική Επανάσταση” καθώς και το βιβλίο του Βολίν “Η Άγνωστη Επανάσταση”.

12. Η Γκόλντμαν αναφέρεται εδώ σ’ ένα έντονα κριτικό μανιφέστο απέναντι στους συμβιβασμούς της CNT-FAI, που δημοσιεύθηκε από την Γαλλική Αναρχική Ομοσπονδία σ’ ένα ειδικό φύλλο της εφημερίδας “Ελεύθερη Γη” (Terre Libre), τον Ιούνιο του 1937. Η “Ελεύθερη Γη” εξεδίδετο από τον Αντρέ Προυντομό, το Βολίν και άλλους στο Παρίσι και την Νιμ.

13. Οι τραγικές “Μέρες του Μάη” του 1937 έκριναν αποφασιστικά την τύχη της Ισπανικής Επανάστασης. Αυτή την περίοδο, οι επιφανέστεροι ηγέτες της CNT-FAI (Μονταένυ, Ολιβέρ και Βάσκεθ) πίεσαν τους αναρχικούς συντρόφους τους, εκείνες τις χιλιάδες που αντιστέκονταν με επιτυχία στις κυβερνητικές δυνάμεις, να εγκαταλείψουν τον ένοπλο αγώνα στους δρόμους εναντίον του αυξανόμενου κρατικού (συμπεριλαμβανομένου και του Κομμουνιστικού) ελέγχου. Υπάρχουν διάφορες πηγές για τα κρίσιμα αυτά γεγονότα, μέσα στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η λεπτομερής έκθεσή τους από τον αυτόπτη μάρτυρα Τζωρτζ Όργουελ, στο βιβλίο του “Φόρος Τιμής στην Καταλωνία”, ένα βιβλίο που η ίδια η Γκόλντμαν το υποστήριξε έντονα.

14. Κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Πέτρος Κροπότκιν τάχθηκε με το μέρος της Αντάντι και εναντίον της Γερμανίας, υποστηρίζοντας ότι η Γερμανία αποτελούσε τη σοβαρότερη απειλή για την ύπαρξη και την πρόοδο της ελευθερίας στην Ευρώπη.

15. Επιστρέφοντας στη Νέα Υόρκη εξέδωσε την αναρχική εφημερίδα “Πρόκληση” (Challenge: 1938-1939). Σήμερα είναι συνεκδότης των “Αναρχικών Νέων” της Νέας Υόρκης (Anarchist News).

16. Εδώ γίνεται αναφορά σε διάφορες ομάδες και άτομα που αρνούσαν την “επίσημη” γραμμή των ηγετών της CNT-FAI. “Οι Φίλοι του Ντουρρούτι” της Βαρκελώνης ήταν ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα, που προσείλκυσε ιδιαίτερα το ενδιαφέρον της Γκόλντμαν.

17. Η Γκόλντμαν αναφέρεται εδώ στη σύγκληση της Εθνικής Ολομέλειας της CNT, τον Ιανουάριο του 1938, με σκοπό τη συζήτηση οικονομικών θεμάτων. Σ’ αυτή τη συνάντηση, παρά την ύπαρξη κάποιων διαφωνιών, η Εθνική Επιτροπή της CNT στην πραγματικότητα σταθεροποίησε τον ηγετικό της ρόλο, περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Για παράδειγμα, μια από τις προτάσεις της - η οποία απαιτούσε ενιαία δημόσια ιδεολογική στάση του αναρχικού τύπου - εγκρίθηκε με ευκολία, χωρίς καν να απαιτηθεί ψηφοφορία. Επίσης, η ίδια η Εθνική Επιτροπή της CNT ετοίμαζε τώρα εκ των προτέρων, σε αντίθεση με την παλιότερη πρακτική

της, τη δική της γραπτή τοποθέτηση πάνω σε κάθε ζήτημα και συμμετείχε ενεργά σε κάθε συζήτηση. Στους μήνες που ακολούθησαν μετά τον Ιανουάριο του 1938, υπήρξε ένας αυξανόμενος οργανωτικός συγκεντρωτισμός του ελευθεριστικού κινήματος, αν και βαθμιαία δημιουργήθηκε μια νέα αντιπολίτευση, ιδιαίτερα από μέλη της FAI, απέναντι στις συγκεκριμένες θέσεις της Εθνικής Επιτροπής της CNT.

18. Αυτή η εφημερίδα άρχισε να εκδίδεται το 1936 από τον Βέρνον Ρίτσαρντς, έναν φοιτητή του Πανεπιστημίου στο Λονδίνο και γιο του ιταλού αναρχικού Ε. Ριτσιόννε. Ο Ρίτσαρντς συνέχισε να την εκδίδει μέχρι και το τέλος του 1938 σχεδόν μόνος του, αν και υπήρχε κάποια συνεισφορά σε άρθρα από διαφόρους, συμπεριλαμβανομένης και της ίδιας της Γκόλντμαν.

19. Η αντίθεση των ηγετών της FAI ενδυναμώθηκε από τα μέσα του 1938 και ύστερα. Αυτή η εξέλιξη περιγράφεται αρκετά λεπτομερώς στο βιβλίο του Χοσέ Πέιρατς "Οι Αναρχικοί στην Ισπανική Επανάσταση" (Anarchists in the Spanish Revolution, εκδόσεις Freedom).

Η Φεντερίκα Μοντσένυ είναι κόρη της Σολεδάδ Γκουστάβο και του Φεντερίκο Ουράλες, που υπήρξαν για πολλά χρόνια αναρχικοί αγωνιστές και συγγραφείς. Η Φεντερίκα έγραψε και μίλησε πολύ για το κίνημα πριν το 1936 και θεωρούνταν μια σθεναρή και εξέχουσα υπέρμαχος των ασυμβί-

βαστων αναρχικών αρχών. Ως εκ τούτου, εξέπληξε πολλούς όταν την είδαν ξαφνικά να υποστηρίζει διάφορες παραχωρήσεις στις κρατικές δυνάμεις από τον Ιούλιο του 1936 και μετά – συμπεριλαμβανομένης και της δικής της συμμετοχής στην Κυβέρνηση Καμπαλλέρο ως Υπουργού Υγείας. Στην εξορία από το 1939 και ύστερα συνέχισε να παίζει έναν ηγετικό ρόλο στο κίνημα της CNT-FAI του εξωτερικού.

Ο *Ντιέγκο Αμπάντ ντε Σαντιγιάν* γεννήθηκε στην Ισπανία το 1898. Έγινε αναρχοσυνδικαλιστής, ενώ σπούδασε Ιατρική στην Αργεντινή. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 αναγκάστηκε να εγκαταλείψει, λόγω της δικτατορίας, και την Αργεντινή και την Ουρουγουάη και εγκαταστάθηκε πάλι στην Ισπανία το 1933. Εκεί εξελίχθηκε σε σημαντικό συγγραφέα και αγωνιστή της FAI. Αρχικά, υποστήριζε έντονα τη συνεργασία της CNT στην Καταλωνία με τα πολιτικά κόμματα και το Κράτος, στα τέλη του Ιουλίου του 1936. Ήταν, επίσης, επικεφαλής για ένα διάστημα στη χάραξη της οικονομικής πολιτικής της CNT-FAI στην Καταλωνία και είχε επί πλέον και ορισμένες άλλες σημαντικές αρμοδιότητες. Μετά από αρκετούς μήνες εμπειρίας από τη συνεργασία με τις κρατιστικές δυνάμεις, έφθασε βαθμιαία στην άποψη ότι επρόκειτο περί λάθους. Το βιβλίο του "Γιατί χάσαμε τον Πόλεμο" (*Por que perdimos la guerra*) εκδόθηκε στο Μπουένος Άιρες στα 1940.

Ο Πέδρο Χερρέρα, ένας στενός συνεργάτης του Σαντιγιάν και αγωνιστής της CNT και της FAI, από τον Ιούλιο του 1936 ήταν στη Χερσονησιακή Επιτροπή της FAI και υπήρξε γραμματέας της κατά το μεγαλύτερο διάστημα του Πολέμου. Συμμετείχε, επίσης, και στο Δεύτερο Υπουργικό Συμβούλιο της Καταλανικής Κυβέρνησης, που δημιουργήθηκε το Δεκέμβριο του 1936.

Ο Χερμινάλ Εσγκλέας ήταν ένας βετεράνος μαχητής της CNT με χρόνια αγώνα πριν την περίοδο της επανάστασης. Τον Ιούνιο του 1937, πήρε μέρος στην Καταλανική Περιφερειακή Κυβέρνηση ως Υπουργός Οικονομικών. Ήταν στενός φίλος της Φεντερίκα Μοντσένυ και μαζί κατείχαν μια ηγετική θέση στην πιο ορθόδοξη και αντίθετη στη συνεργασία με άλλες δυνάμεις πλευρά της εξόριστης CNT, μετά τον πόλεμο.

20. Ο Χουάν Νεγκρίν, ένας ασήμαντος Σοσιαλιστής πολιτικός πριν το 1936, έγινε Υπουργός των Οικονομικών στην Κυβέρνηση του Καμπαλλέρο. Αργότερα, έγινε ένας απόλυτα πειθίσιμος σύμμαχος των Κομμουνιστών, όταν αυτοί εξανάγκασαν τον Καμπαλλέρο να παραιτηθεί υπέρ του ίδιου του Νεγκρίν, στα μέσα του Μάη του 1937. Συνέχισε να είναι Πρωθυπουργός μέχρι το τέλος του Πολέμου και επικεφαλής της εξόριστης Κυβέρνησης μέχρι το 1945.

21. Η Ολομέλεια της CNT-FAI συγκλήθηκε στη Βαρκελώνη από τις 16 έως τις 30 Οκτωβρίου του

1938. Η κριτική της FAI και γενικά όλες οι συζητήσεις της Ολομέλειας περιγράφονται λεπτομερώς στο βιβλίο του Χοσέ Πείρατς “Οι Αναρχικοί στην Ισπανική Επανάσταση”.

22. Η ίδια η Γκόλντμαν συμπεριφέρθηκε με τον ίδιο ακριβώς τρόπο στους βομβαρδισμούς που συνέβησαν, κατά τη διάρκεια των επισκέψεών της στην Ισπανία.

23. Η Καταλωνία είχε ολοσχερώς καταληφθεί από τις φασιστικές δυνάμεις από τις 9 Φεβρουαρίου του 1939. Η Μαδρίτη, η Βαλένθια και οι υπόλοιπες Κεντρικές και Ανατολικές περιοχές κατελήφθησαν στις αρχές του Απριλίου του 1939. Με την πτώση της κάθε περιοχής εκατοντάδες χιλιάδες Ισπανών αναρχικών, ανάμεσα σ’ άλλους, έπαιρναν το δρόμο για την εξορία, αρχικά για τη Γαλλία, την πλησιέστερη χώρα στην οποία δεν μπορούσε να τους φθάσει το θανατηφόρο χέρι του Φράνκο.

24. Η Γκόλντμαν επισκέφθηκε το Παρίσι αυτή τη χρονική στιγμή για να έχει μια τελευταία άμεση επαφή με τους Ισπανούς συντρόφους της, πριν διασχίσει τον ωκεανό για να φθάσει στον Καναδά.

25. Ο Μαριάνο Βάσκεθ (1909 - 1939) ήταν ένας αγωνιστής της CNT στην Ένωση Οικοδόμων της Βαρκελώνης. Στις 19 Νοεμβρίου του 1936 από γραμματέας της CNT στην Περιφέρεια της Καταλωνίας αναβαθμίσθηκε σε γενικό γραμματέα της Εθνικής Επιτροπής της CNT. Παρέμεινε

ένθερμος υπέρμαχος του συγκεντρωτισμού, της πειθαρχίας και των συμβιβαστικών παραχωρήσεων προς τους αντιφασίστες συμμάχους, ακόμη και μετά το τέλος του πολέμου.

26. Ο Φακούντο Ρόκα ήταν αντιπρόσωπος της CNT στο Παρίσι.

27. Ο Χουάν Γκαρθία Ολιβέρ ήταν αναρχικός αγωνιστής από μικρή ηλικία. Υπήρξε φλογερός ρήτορας και από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 σύντροφος του Ντουρρούτι και άλλων σε μια "ομάδα συγγένειας". Στην Κυβέρνηση του Λάργκο Καμπαλλέρο ήταν Υπουργός Δικαιοσύνης. Μετά την επικράτηση του Φράνκο κατέφυγε τελικά εξόριστος στο Μεξικό.

28. Στην κηδεία του που έγινε στη Βαρκελώνη. Ο Ντουρρούτι πυροβολήθηκε από έναν άγνωστο πιστολέρο στις 19 Νοεμβρίου του 1936 στη Μαδρίτη και πέθανε την επόμενη μέρα.

29. Το Συμβούλιο που αναφέρεται εδώ είναι η Επιτροπή Αντιφασιστικών Πολιτοφυλακών. Η Χε-νεραλιδάδ ήταν η Καταλανική Περιφερειακή Κυβέρνηση. Η αναρχική συμμετοχή στην Επιτροπή, που επείχε θέση κυβέρνησης, ήταν η πρώτη σαφής δημόσια υποστήριξη της συνεργασίας με τις κρατιστικές αντιφασιστικές δυνάμεις, μετά τις 19 Ιουλίου. Τέθηκε υπό συζήτηση και εγκρίθηκε από μια μικρή ομάδα "σημαντικών" ηγετικών στελεχών της CNT και της FAI στη Βαρκελώνη. Ποτέ, όμως, η κρίσιμη αυτή απόφαση δεν υποβλήθηκε

για έγκριση στα μέλη της βάσης, παραβιάζοντας έτσι θεμελιωδώς τις αναρχικές αρχές. Η συνεργασία με τις κρατιστικές δυνάμεις και ο ελιτισμός μέσα στο κίνημα συμπλήρωναν και ενίσχυαν ο ένας τον άλλον σε μια ολοένα και περισσότερο εξουθενωτική πορεία για το κίνημα, μέχρι το τέλος του 1939.

30. Ο Μαρκ Μράτσου ήταν ένας εξόριστος Εβραίος αναρχικός από τη Ρωσία, που στη δεκαετία του 1930 εξέδιδε στην Νέα Υόρκη την εβραϊκή αναρχική εφημερίδα "Ελεύθερη Εργατική Φωνή". Είχε έντονη αγωνιστική δράση στην Αναρχική Συνομοσπονδία της Ουκρανίας στο Ναμπάτ, κατά τη διάρκεια της Ρωσικής Επανάστασης. Η Γκόλντμαν τον συνάντησε στο Χάρκοφ, το 1920. Αργότερα, η Γκόλντμαν συνέβαλε στη δύσκολη εκστρατεία απελευθέρωσης του Μράτσου και άλλων αναρχικών από τις Σοβιετικές φυλακές, στα τέλη του 1921.

31. Πρόκειται για το λόγο της Μοντσένου στη Βαρκελώνη, στις 3 Ιανουαρίου του 1937.

32. Φορτία όπλων από τη Σοβιετική Ένωση προς τη δημοκρατική κυβέρνηση άρχισαν να φθάνουν κατά τα μέσα του Οκτωβρίου του 1936, σε αντάλλαγμα για τα εξακόσια περίπου εκατομμύρια δολάρια σε χρυσό από το εθνικό θησαυροφυλάκιο, που έστειλαν οι Ισπανοί στο Στάλιν.

33. Το Ρωσικό αναρχικό κίνημα αποδεκατί-

σθηκε από την αστυνομική και στρατιωτική καταστολή του Λένιν, του Τρότσκι και του Στάλιν.

34. Κατά την επέτειο της Ρωσικής Επανάστασης, το Νοέμβριο.

35. Η καθημερινή εφημερίδα της CNT, που ασκούσε σημαντική επιρροή στη Βαρκελώνη.

36. Ο Φρανθίσκο Λάργκο Καμπαλλέρο ήταν ένας ηγέτης της UGT (Γενική Ένωση Εργατών), του αντίπαλου προς την CNT συνδικάτου που καθοδηγούνταν από τους σοσιαλιστές. Ήταν αρκετά οπουρτουμιστής που δε δίστασε να συνεργασθεί με το δικτάτορα Πρίμο ντε Ριβέρα ως μέλος του Υπουργικού του Συμβουλίου στη δεκαετία του 1920. Επίσης, υπήρξε και σφοδρός πολέμιος των αναρχικών, χρησιμοποιώντας εναντίον τους τις κατασταλτικές κρατικές δυνάμεις, ως Υπουργός Εργασίας στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Φυλακίσθηκε το 1934 από τη δεξιά κυβέρνηση του Λερού και στη φυλακή, για πρώτη φορά, γνώρισε και γοπητεύθηκε από το Μαρξισμό και κυρίως από τα έργα του Λένιν. Με την οργανωτική υποστήριξη της UGT, τη харισματική του γοπητεία και ένα καινούργιο μαχητικό πρόσωπο ανέλαβε με ζήλο την εξουσία ως Πρωθυπουργός, στις 4 Σεπτεμβρίου του 1936. Στα μέσα του Μάη του 1937 έχασε την υποστήριξη των Κομμουνιστών και εξαναγκάσθηκε σε παραίτηση υπέρ του πιο υποχωρητικού απέναντι στους Κομμουνιστές Χουάν Νεγκρίν.

37. “Ο Συνδικαλιστικός Αγώνας”, η εφημερίδα

της CGTSR, της Γενικής Συνομοσποδίας των Επαναστατών Συνδικαλιστών Εργατών, δηλαδή των Γάλλων αναρχοσυνδικαλιστών.

38. Η Μόλλυ Στάιμερ και η φίλη της Σάνια Φλέσιν ήταν δύο νεαρές αναρχικές Ρωσίδες, που μετανάστευσαν στις Η.Π.Α και πήραν μέρος στις αντιπολεμικές κινητοποιήσεις, κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου. Όπως και πολλοί άλλοι εκείνες τις μέρες, επηρεάστηκαν έντονα από τις δημόσιες ομιλίες και τα άρθρα της Γκόλντμαν πάνω στον πόλεμο και σε άλλα επίκαιρα θέματα. Επίσης, η Φλέσιν εργάστηκε για λίγο στην εφημερίδα "Μπτέρα Γη" που εξέδιδε η Γκόλντμαν. Όπως ο Μπέργκμαν και η Γκόλντμαν, έτσι και η Στάιμερ φυλακίσθηκε και απελάθηκε στη Ρωσσία για τις δραστηριότητές της. Αμέσως μετά την άφιξή της στη Ρωσσία, στα τέλη του 1921, συνάντησε τη Φλέσιν, που είχε έλθει από τις Η.Π.Α το 1917 και έκτοτε δραστηριοποιούνταν μαζί με άλλους αναρχικούς. Και οι δύο τήρησαν μια ξεκάθαρα κριτική στάση απέναντι στο Μπολσεβίικο καθεστώς, βοηθώντας άλλους αναρχικούς που ήταν ήδη φυλακισμένοι. Μαζί, επίσης, φυλακίσθηκαν και οι ίδιες. Απελάθηκαν από τη Ρωσσία το 1923 και συνδέθηκαν στενά με την Γκόλντμαν και τον Μπέργκμαν στη Γερμανία. Έχοντας παραπλήσια βιώματα και συγγενικές απόψεις, έγιναν και οι τέσσερις πολύ στενοί φίλοι. Λόγω της εγκαθίδρυσης του Γερμανικού ναζιστικού καθεστώτος, η Στάιμερ και

η Φλέσιν αναγκάστηκαν να φύγουν για το Παρίσι, το 1933. Εκεί παρέμειναν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930, ασκώντας έντονη κριτική στους συμβιβασμούς της CNT. Κυνηγημένοι από τους Φασίστες, το 1940 κατέφυγαν στο Μεξικό, όπου και παρέμειναν. Η Στάιμερ πέθανε τον Ιούλιο του 1980 και η Φλέσιν μερικούς μήνες αργότερα.

39. Ο Ιταλός αναρχικός Καμίλλο Μπερνέρι και ο σύντροφός του Μπαρμπιέρι δολοφονήθηκαν στη Βαρκελώνη τη νύχτα της 5ης Μαΐου του 1937. Λόγω της σκληρής δημόσιας κριτικής του Μπερνέρι κατά των συμβιβασμών της CNT-FAI και των κρατιστικών δυνάμεων, που επιδίωκαν τον κατευνασμό του επαναστατικού αγώνα, είναι γενικά αποδεκτό ότι αυτός και ο Μπαρμπιέρι δολοφονήθηκαν από ένοπλους κομμουνιστές.

40. Ο Λένιν πίεσε έντονα για την υπογραφή μιας ξεχωριστής συνθήκης ειρήνης με τη Γερμανία, στις αρχές του 1918, με το επιχείρημα ότι κάτι τέτοιο ήταν αναγκαίο για να κερδίσει χρόνο η επανάσταση στη Ρωσία, καθώς αναμενόταν το ξέσπασμά της και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Όμως, οι εξευτελιστικοί όροι της συνθήκης του Μπρεστ-Λιτόφσκ έδωσαν στη Γερμανία τον πλήρη έλεγχο πάνω στη σχετικά βιομηχανοποιημένη και αγροτικά πλούσια Ουκρανία και της επέτρεψαν να συγκεντρώσει τις περισσότερες προσπάθειές της στο Δυτικό Μέτωπο (21 χρόνια αργότερα ο Στάλιν,

για να κερδίσει χρόνο, θα επαναλάμβανε την ίδια στρατηγική μέσω της συμφωνίας του με τους Ναζί). Οι επαναστάτες στη Ρωσία έμειναν άναυδοι, συμπεριλαμβανομένης και της πλειοψηφίας των συντρόφων του Λένιν στα υψηλότερα κλιμάκια του Κομμουνιστικού Κόμματος. Μόνον όταν ο ίδιος προσωπικά απειλπησε ότι θα παραιτηθεί και ότι θα σχηματίσει ένα άλλο Κομμουνιστικό Κόμμα σε περίπτωση που καταψηφισθεί η πρότασή του, οι σύντροφοί του έδωσαν την έγκρισή τους για τη συνθήκη. Οι Αναρχικοί και οι Σοσιαλεπαναστάτες, που άσκησαν κριτική στη Συνθήκη, συνελήφθησαν και φυλακίσθησαν. Στην ίδια την Ουκρανία ο αναρχικός Νέστορ Μάχνο και άλλοι άρχισαν μια μεγάλη κλίμακα ένοπλη εξέγερση, που απελευθέρωσε τελικά πολύ σημαντικά εδάφη από το συνεργαζόμενο με τους Γερμανούς Ουκρανικό καθεστώς και συγχρόνως πέτυχε την εφαρμογή διάφορων μέτρων της κοινωνικής επανάστασης.

41. Πιθανώς αναφέρεται στον τρίτο τόμο της αυτοβιογραφίας του Ρούντολφ Ρόκερ.

42. Ο Χερμινάλ ντε Σούσα, ένας Πορτογάλλος εξόριστος, ήταν γενικός γραμματέας της Χερσονησιακής Επιτροπής της FAI, κατά τα έτη 1938-1939.

43. Υπήρξε, πράγματι, μία ενιαία Ολομέλεια της FAI και της CNT, τον Οκτώβριο του 1938.

44. Ο Γκαντέλ ήταν ένας γεννημένος στη Ρωσία αναρχικός που δραστηριοποιήθηκε στο Τμήμα

Εξωτερικής Προπαγάνδας της CNT-FAI στη Βαρκελώνη, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930. Ανάλωσε πολλές ώρες μεταφράζοντας και συζητώντας με την Γκόλντμαν, κατά τη διάρκεια των επισκέψεών της στην Ισπανία, κερδίζοντας τη μεγάλη εκτίμησή της. Η τελευταία επικοινωνία του Βάσκεθ με την Γκόλντμαν πριν το θάνατό του υπήρξε πολύ θερμή και γεμάτη από επαίνους και προφανώς τη συγκίνησε εξαιρετικά, ειδικά μέσα στο πλαίσιο εκείνης της περιόδου, που χαρακτηριζόταν από μια μόνιμη τρομερή αναστάτωση τόσο του Βάσκεθ όσο και ολόκληρου του εξόριστου αναρχικού κινήματος.

45. Ο Θιπριάνο Μέρα ήταν ένας αγωνιστής της CNT στην Ένωση Οικοδόμων της Μαδρίτης και βετεράνος της αναρχικής εξέγερσης στην Αραγωνία, το Δεκέμβριο του 1933. Υπήρξε ικανός ηγέτης αναρχικής πολιτοφυλακής και μετά τον πρωϊσμό που επέδειξε στη μάχη της Γκουανταλαχάρα, το Μάρτιο του 1937, έγινε αντισυνταγματάρχης και διοικητής του 4ου Σώματος Στρατού στην Κεντρική Περιφέρεια της Ισπανίας. Υπεράσπισε έντονα την επανεισαγωγή της στρατιωτικής ιεραρχίας και πειθαρχίας στον αναδιοργανωμένο στρατό. Ταυτόχρονα, έκανε μια περίφημη δημόσια δήλωση, σύμφωνα με την οποία, αμέσως μόλις θα τελείωνε ο πόλεμος, θα ξαναγινόταν ο απλός λιθοξόος που ήταν κάποτε. Και αυτό ακριβώς έκανε, μετά την καταδίκη του σε θάνατο και τη φυλάκισή του στην

Ισπανία υπό το καθεστώς του Φράνκο καθώς και αργότερα ως πρόσφυγας στη Γαλλία.

46. Ο Μιγκουέλ Γκαρθία Βιβάνκος ήταν ένα άλλος αγωνιστής αναρχικός για πολλά χρόνια και σύντροφος στην “ομάδα συγγένειας” του Ντουρουτί, από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Η Μπελτσιότε κατελήφθη στις 6 Σεπτεμβρίου του 1937.

47. Ο Στρατηγός Σεμπασιάν Πόζας διορίστηκε επικεφαλής της Γκουάρντια Θιβιλ μετά την εκλογική νίκη του Λαϊκού Μετώπου, το Φεβρουάριο του 1936. Έγινε Υπουργός Εσωτερικών στη βραχύβια Κυβέρνηση Χιράλ, αμέσως μετά την Δεξιά ανταρσία τον Ιούλιο του 1936. Τον Οκτώβριο του 1936, έγινε Διοικητής του Στρατού της Κεντρικής Περιφέρειας και λίγο αργότερα προσχώρησε στο Κομμουνιστικό Κόμμα. Μερικούς μήνες μετά, κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων του Μάη στη Βαρκελώνη, έγινε Διοικητής του Στρατού της Ανατολικής Περιφέρειας, συμπεριλαμβανομένων και των μετώπων της Καταλωνίας και της Αραγωνίας.

48. Η κατάληψη της Τερουέλ ολοκληρώθηκε στις 7 Ιανουαρίου του 1938, μετά από μία δύσκολη μάχη τριών εβδομάδων. Υπήρξε η μοναδική σημαντική πόλη που ανακαταλήφθηκε από τις αντιφασιστικές δυνάμεις, κατά τη διάρκεια ολόκληρου του εμφυλίου πολέμου. Οι Εθνικιστές ξαναπήραν την Τερουέλ στις 22 Φεβρουαρίου και κατόρθωσαν, ένα χρόνο μετά, να επικρατήσουν σε ολόκληρη την Ισπανία.

49. Ο Γκρεγκόριο Χοβέρ ήταν ένας άλλος σύντροφος του Ντουρρούτι στην “ομάδα συγγένειας” των “Solidarios”, στα χρόνια πριν την επανάσταση. Ήταν ηγέτης αναρχικής πολιτοφυλακής στο μέτωπο της Αραγωνίας τους πρώτους μήνες του πολέμου. Ακολούθως, έγινε Διοικητής της 28ης Μεραρχίας και αργότερα Διοικητής ενός από τα τρία Σώματα Στρατού (του 10ου) της Ανατολικής Περιφέρειας.

50. Ο Χουάν Μανουέλ Μολίνα υπηρέτησε δίπλα στο Χοβέρ και κατά το τελευταίο στάδιο του πολέμου ήταν Επίτροπος του 10ου Σώματος Στρατού. Η “Γη και Ελευθερία”(“Tierra y Libertad”) ήταν μια εβδομαδιαία αναρχική εφημερίδα της Βαρκελώνης με σημαντική επιρροή και με κριτική στάση απέναντι στους πολιτικούς συμβιβασμούς, κατά το Φθινόπωρο του 1936. Η Λόλα Ιτούρμπε ήταν άμεσα αναμειγμένη σε πολλές απεργίες και επαναστατικές δραστηριότητες και συχνά αρθρογραφούσε στον αναρχικό τύπο. Η ισχυρή αναρχοφеминιστική της συνείδηση αντανακλάται στα γράπτα της από την περίοδο πριν την επανάσταση μέχρι και σήμερα. Στα 1974, εξέδωσε ένα βιβλίο με μικρά πορτραίτα γυναικών που πήραν μέρος στον κοινωνικό αγώνα.

51. Ο Οράτιο Πριέτο ήταν ένας Βάσκος αναρχικός μαχητής που έγινε Εθνικός Γραμματέας της CNT στο Εθνικό Συνέδριο της Σαραγόσσας, το Μάη του 1936. Αφού άσκησε σκληρή πίεση για

να συμμετάσχουν οι αναρχικοί στην κυβέρνηση Καμπαλλέρο, παρέδωσε τη θέση του στον Βάσκεθ, το Νοέμβριο του 1936. Συνέχισε να ασκεί σημαντική επιρροή στη CNT, καθόλη τη διάρκεια του πολέμου, για τη συνέχιση της συνεργασίας με τις κρατιστικές αντιφασιστικές δυνάμεις και επί πλέον επιχειρηματολογούσε υπέρ της μετατροπής της FAI σε κανονικό πολιτικό κόμμα.

52. Ο Βαλεριάνο Ορομπόν Φερνάντεθ ήταν ένας νεαρός Ισπανός αναρχικός, που κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Πρίμο ντε Ριβέρα ζούσε εξόριστος στο Βερολίνο, όπου συνεργάστηκε με τον Ρούντολφ Ρόκερ και το Διεθνές Γραφείο της Αναρχοσυνδικαλιστικής Διεθνούς. Ήταν από τους καλύτερους αναρχικούς συγγραφείς και ομιλητές, κατά τα πρώτα χρόνια της Δεύτερης Δημοκρατίας, και υποστήριζε περισσότερο τη συμμετοχή των αναρχικών σε μια ευρεία αντιφασιστική και επαναστατική συμμαχία των εργατών παρά την ανεξάρτητη δράση τους. Πέθανε από ασθένεια λίγο πριν την έναρξη της επανάστασης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΔΗΝ
Φυλής 88, 104 34 - ΑΘΗΝΑ

Φωτοστοιχειοθεσία & Σελιδοποίηση
ΑΡΔΗΝ

Εκτύπωση
ΕΚΔΟΤΙΚΗ - ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ
Διονύσου 6, 104 42 - ΑΘΗΝΑ

Βιβλιοδεσία
Θ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ - Π. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ Ο.Ε.
Ορφέως 200, 122 41 - ΑΙΓΑΛΕΩ

Η Έμμα Γκόλντιμαν περιέγραψε τις προσπάθειες των Ισπανών εργατών και αγροτών να οικοδομήσουν και να υπερασπίσουν, "με σχεδόν γυμνά χέρια και με πάμπολλα εμπόδια στο δρόμο τους", μία αναρχική κοινωνία "ως μία έμπνευση που δύσκολα μπορεί κανείς να τη λησμονήσει". Είναι μία σπάνια και έντονα συγκινητική εμπειρία το να βλέπεις με τα ίδια σου τα μάτια τα δημιουργικά επιτεύγματα των Ισπανών, δεχόμενα μια ισχυρή πίεση μεταξύ της Φασιστικής σφύρας και του Κομμουνιστικού άκμονος, να αγνοούνται ή και να δυσφημούνται από τους "προοδευτικούς" της Δύσης. Ο Ντέιβιντ Πόρτερ, με το υλικό που βρήκε και παρουσίασε καθώς και με το δικό του κατατοπιστικό και πλήρη σχολιασμό, συνέβαλε σημαντικά στον ασταμάτητο αγώνα για ελευθερία και δικαιοσύνη.

NOAM ΤΣΟΜΣΚΥ